

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

İçindekiler Tablosu

<u>Giriş</u>	2
<u>1. Oğuz Ana Kütlesinden Kopmalar</u>	3
<u>2. Oğuzların İslâm Dinine Girişleri</u>	4
<u>3. Karahanlılara Karşı Sâ mânilerle İttifak</u>	5
<u>4. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Yeni Yurt Arayışları</u>	6
<u>5. Karahanlı Hükümdarına Karşı Bir Karahanlı Meliki ile İttifak</u>	6
<u>6. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Mâverâünnehir Dışında Tekrar Yurt Arayışları</u>	7
<u>7. Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmud Tarafından Bertaraf Edilmesi</u>	9
<u>8. Tuğrul ve Çağrı Beylerin Oğuzların (Türkmen) Başına Geçişleri</u>	9
<u>9. Oğuzların Mâveraünnehir'den Harezm'e Göçüşleri</u>	10
<u>10. "Irak Türkmenleri" (Oğuzlar) Veya "Nâvekîyye" (Okçular)</u>	11
<u>11. Oğuzların (Türkmen) Horasan'a Geçişleri</u>	12
<u>12. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Tarihin Seyrini Değiştiren Zaferleri</u>	13
<u>13. Oğuzların (Türkmen) ve Horasan'ın Kaderini Tayin Eden Savaş: Dandanakan Savaşı</u> ...	15
<u>14. Tuğrul Bey Yönetiminde Devletin Yeniden Düzenlenmesi</u>	18
<u>15. Tuğrul Bey'in Oğuzlara (Türkmen) Yeni Bir Yurt ve Hedef Göstermesi</u>	19
<u>16. Selçuklu Beylerinin Azerbaycan ve Anadolu Üzerine Yaptıkları Seferler</u>	20
<u>17. Sultan Alp Arslan'ın Gaza ve Fetih Politikası</u>	23
<u>18. Selçuklu ve Oğuz (Türkmen) Beylerinin Anadolu'nun Derinliğine Akınları</u>	24
<u>19. Oğuz Türklerine Yeni Bir Ülke Açan Savaş: Malazgirt Savaşı</u>	25
<u>Sonuç</u>	30

Prof. Dr. Salim KOCA

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Giriş

Türklerin topluca İslâm dinine ve medeniyeti çevresine girmeye başladıkları X. yüzyılda Türklük dünyası siyasî bakımdan tamamen parçalanmış, Türk toplulukları da birbirleriyle mücadele eder durumdaydı. Daha doğrusu, bu yüzyılda, Orta Asya'nın tamamına ve Türk topluluklarının hepsine birden hükmeden bir Türk devleti bulunmuyordu. Türklük dünyasındaki sonu gelmez iç mücadeleler de, zaman zaman Türk topluluklarının bölünmelerine ve göç etmelerine yol açıyordu. Çünkü, mücadeleyi kaybeden taraf, genellikle kendisine yeni bir yurt aramak zorunda kalıyordu. Başka bir ifade ile onlar, istiklâllerini değil, yurtlarını fedâ ediyorlar ve üzerinde hür olarak yaşayabilecekleri yeni bir yurt arayışına çıkıyorlardı. Yeni yurt arayışı için yapılan göçler, Orta Asya içinde herhangi bir bölgeye olabileceği gibi, Orta Asya dışında başka bir ülkeye de olabilmekteydi. X. yüzyılda Orta Asya'da Türk göçlerinin hemen hemen tek bir istikâmeti vardı; o da batı idi. Esâsen, batıya, yani Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara, Orta Avrupa'ya ve Balkanlar'a olan Türk göçleri Hunlardan beri devam ediyordu. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren buna bir de İslâm ülkeleri üzerinden Bizans'a ait Anadolu eklendi.

X. yüzyılda, Türk dünyasını temsil eden büyük Türk topluluklarından biri de Oğuz Türkleri idi. Bu yüzyılda Oğuzların Hazar denizi ile Seyhun (İnci/Sir Derya) nehrinin orta yatakları arasındaki sahada bağımsız bir devletleri vardı. O zaman Seyhun nehrinin kuzeyindeki sahaya "Oğuz Bozkırını" denmekteydi. Yarı göçebe, yarı yerleşik hayat yaşayan Oğuzların, Seyhun havzasında Yenikent, Cend, Suğnak, Karnak, Sapran, Süt kent, Karaçuk (Farab) ve Barçınlîğkent adları ile anılan birçok şehirleri bulunuyordu.

"Yabgu" unvanını taşıyan Oğuz hükümdarı, Yeni-kent'te oturuyordu. Burası Oğuzların kışlık merkezleri idi. Yabgu'nun vekili ise, "köl-erkin" unvanını taşıyordu. Orduya da "sü-başı" komuta ediyordu. Ayrıca, "tarkan", "yinal" ve "bey" unvanına sahip kişiler de ayrı ayrı idareye katılıyorlardı.

X. yüzyılda Oğuzlar, "Boz-ok" ve "Üç-ok" olmak üzere iki kola ayrılıyorlardı. Bu ikili teşkilâtın temeli, Türk soy kütüğünün atası olan Oğuz Kağan'a dayanıyordu. Boz-ok kolunu Oğuz Kağanın "Gün, Ay, Yıldız", Üç-ok kolunu da "Gök, Dağ, Deniz" adlarında oğullarının her birinden olan dörder oğuldan türemiş boylar temsil ediyordu. Bu duruma göre, Oğuzlar, "sağ kol" olan Boz-oklarda on iki, "sol kol" olan Üç-oklarda da on iki olmak üzere toplam yirmi dört boydan meydana geliyordu. Her boyun başında da "bey" unvanını taşıyan bir başkan bulunuyordu. Beyin görevi, boydaki iç dayanışmayı korumak, hak ve hukuku sağlamak, gerektiğinde boyunun çıkarlarını silâhla savunmaktı. Öte yandan, her boyun kendisine özgü bir damgası, her dört boyun da bir "ongun"u (töz: ata kabul edilen kuş. Bu kuş hiç bir şekilde avlanmaz ve eti de yenmezdi) vardı. Ziyafetlerde (toy, şölen, hân-ı yağma) ve toplantılarda (kengeş veya temek) her boyun ve beyinin yeri (orun) ve yiyeceği (ülüş) önceden belirli idi.

Diğer Türk toplulukları gibi Oğuzlar da, kuzey-batı komşuları Hazarlar, kuzey komşuları Peçenekler, kuzey-doğu komşuları Kimekler/Kıpçaklar, doğu komşuları Karluklar ve Çiğiller ile mücadele halindeydi. Bu mücadele hem Oğuzlar, hem de komşuları için son derece yıpratıcı olmaktadır. Öte yandan, Türk devletinin çöküşlerine sebep olan iç mücadeleler, Oğuzlar Devleti'nde de eksik olmuyordu. Nitekim, iç mücadeleyi dış mücadele tamamlayacak, Oğuzlar Devleti komşuları Kıpçakların sürekli saldırıları sonucunda, XI. yüzyılın başlarında çökerek, siyasî varlık olmaktan çıkacaktır.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

1. Oğuz Ana Kütlesinden Kopmalar

X. yüzyılın ikinci yarısından sonra Oğuz ana kütlesinden iki ayrı kopma oldu. Bunlardan birinci bölüm Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a inerken, ikinci bölüm ise göç yeri olarak kendi devletine bağlı bir uç şehri olan Cend'i tercih etti.

Uzlar: Greklerin "Uz" (Uzoi), Rusların "Tork" veya "Torci" (Türk) adını verdikleri birinci bölüm, X. yüzyılın ikinci yarısından sonra Oğuz ana kütlesinden ayrılarak, uzun bir göç hareketine girişti. Önce, Hazar denizinin kuzeyinde oturan soydaşları Peçenekleri batıya iterek, onların yerlerine sahip oldu. Peçenekler ise Karadeniz'in kuzeyine göç ettiler. Bundan sonra batı yönünde harekete geçen Uzlar, Etil nehrini aşarak, Peçeneklerin arkasından Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara yayıldılar (1054). Uzlar, bununla da kalmadılar; Peçenekleri arkadan sıkıştırmak suretiyle onların Tuna nehrini geçip Balkanlar'a inmelerine yol açtılar. Fakat, Kiyef Knezliği, Uzların bölgeye hâkim olmalarına ve yayılmalarına fırsat vermedi. Kiyef şehri çevresine kadar ilerlemiş olan Uzlar, Ruslar tarafından geri püskürtüldü. Bundan sonra Uzlar, kendi arkalarından Karadeniz'in kuzeyine ulaşan Kuman Türklerinin baskılarına mârûz kaldılar. 1065 yılında, 600.000 kişilik büyük bir kütle halinde Tuna nehrini geçen Uzlar, kollara ayrılarak, Balkanlar'a dağıldılar; Trakya ve Makedonya'ya kadar uzanan geniş bir akın hareketinde bulundular. Uzların bu akın hareketi, başta Bizans olmak üzere Batı dünyasında büyük korku ve dehşet uyandırdı. Fakat bu sırada meydana gelen şiddetli soğuklar, Uzlar arasında salgın hastalıkların çıkmasına sebep oldu. Bu yüzden onlar, büyük mal ve can kaybına uğrayarak zayıfladılar. Bu durumdan yararlanan Peçenekler, yalın ve perişan vaziyette olan Uzların üzerine saldırarak, onları dağıttılar. Bundan sonra Uzlar, bir kuvvet olmaktan çıktılar ve bir daha da kendilerini toparlayamadılar.

Peçenek darbesinden sonra Uz kalıntılarının bir kısmı, Kiyef şehri çevresine dönerek, buraya yerleşti. Balkanlar'da kalan Uz kalıntıları da Bizans ordusunda hizmete alındı. Bizans ordularının saflarında Malazgirt savaşına katılan Uzlar, kıyafetlerinden ve konuşmalarından soydaşları olduklarını anlayarak, Selçuklu ordularının safına geçip, savaşın Türkler tarafından kazanılmasında başlıca rol oynadılar.

Selçuk Beye Bağlı Oğuzlar: İkinci bölüğe gelince, tarihte asıl rolü, birincisine göre daha küçük olan bu bölüm oynayacaktır. Oğuz ana kütlesinden ayrılmadan az önce bu bölümün başında Selçuk adında bir bey bulunuyordu. Selçuk, Oğuzların Kınık boyuna mensup bir aileden gelmekteydi. Büyük bir ihtimalle, kendisi, babası ve büyük babaları, Kınık boyunun başkanı idiler.

Selçuk, Oğuzlar Devletinde ordu komutanı (sü-başı) idi. "Temür Yalığ" (Demir Yaylı) unvanı ile anılan babası Dukak, devlet işlerinde söz sahibi bir bey idi. X. yüzyılın birinci yarısı içinde sü-başı olan Selçuk, "yabgu" unvanı ile tanınan Oğuz hükümdarının yerini almak gibi yüksek siyasi bir gayenin peşinde olmakla birlikte henüz genç ve tecrübesizdi. Nitekim o, henüz güçlü hale gelmeden, bir toplantı sırasında protokolda olması gereken yerin üzerinde bir mevkiye oturmak suretiyle, bu niyetini açığa vurdu. Bu sırada gayesi ile denk bir güce sahip olmadığı için yabgu ile mücadeleyi göze alamayan Selçuk, kendisine bağlı birlikler ve ailelerle birlikte Oğuzlar Devletinin kışlık merkezi Yenikent'den ayrılarak, İslâm gazilerinin toplandığı bir uç şehri olan Cend'e gelip yerleşti. Cend, Oğuzlar Devletine bağlı bir şehir olup, Oğuz yabgusuna vergi veriyordu. Öte yandan, Oğuz yabgusu, bu ayrılığı ciddiye almamış olacak ki, Selçuk'u takip etmeye bile lüzum görmedi.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

2. Oğuzların İslâm Dinine Girişleri

Selçuk, göç yeri olarak, niçin daha önceki soydaşları gibi Karadeniz'in kuzeyini değil de, halkı Müslüman olan bir uç şehri tercih etmiştir? Karadeniz'in kuzeyini kullanarak batıya giden Türk toplulukları ne kadar teşkilâtli ve ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, Bizans engeline çarparak dağılıyorlar veya Bizans politikasının oyununa gelerek, birbirlerini imha ediyorlardı. Aradan geçen uzun veya kısa bir süre sonra da millî varlıklarını bütünüyle kaybediyorlardı. Selçuk, büyük bir ihtimalle soydaşlarının bu âkıbetini duymuş olmalıydı. Üstelik bu tarafta, Selçuk'un önünde savaş gücü ile aşamayacağı büyük bir engel olan Hazar Devleti bulunuyordu. Ayrıca, bu sırada Oğuzlar arasında büyük bir Hazar korkusu hâkimdi.

Diğer taraftan, bir buçuk asırdan beri İslâm devletinin hizmetine giren Türklerin İslâm ordularında yüksek mevkilere çıktıkları ve büyük başarılar elde ettikleri duyulmakta ve yayılmaktaydı. Yine çoktan beri Oğuzlar ile Müslümanlar sınır komşusu idiler. Aralarında son derece canlı ticarî ilişkiler cereyan etmekteydi. Özellikle, Harezm ve Cürcan (Gürgen), Oğuzların alış-veriş yaptıkları İslâm ülkelerinin başında geliyordu. Üstelik bu ülkelerde, çok eskiden yerleşmiş Türk kolonileri de bulunuyordu. Böylece, Oğuzlar ve özellikle Selçuk, İslâm dininin ve medeniyetinin üstünlüğünü yakından tanıma fırsatı bulmuştu. Ayrıca o, başlattığı mücadeleyi, sonuç alıncaya kadar devam ettirmek azminde ve kararındaydı. Bunun için de onun Oğuz yabgusuna yakın bir mesafede bulunması gerekiyordu. İşte bütün bu sebepler, Selçuk'un İslâm dünyasını tercih etmesinde başlıca rol oynamıştır.

Selçuk, Oğuz yabgusu ile aralarında çıkan siyasî anlaşmazlıktan hemen sonra Yenikent'i terk ederek, İslâm ülkelerine yönelmekle, aslında kararını vermiş ve tercihini yapmış bulunuyordu. Yine de o, Cend'e gelir gelmez, alacağı kararlar ve göstereceği faaliyetlere dair bir durum değerlendirmesi yaptı. Selçuk'un bir toplantı düzenleyerek (kengeş: tartışma meclisi), maiyetindeki ileri gelenlerle yaptığı durum değerlendirmesi, kaynağa yansıdığı kadarıyla şöyle idi: "İçinde yaşamak istediğimiz bu memleket halkının dinini kabul etmez ve onların törelerine uymazsak, kimse bize iltifat etmez ve tek başımıza yaşamaya mahkûm bir azınlık halinde kalırız".

Bu sözler, Selçuk'un içine girdiği çevrenin şartlarını ve değerlerini doğru bir şekilde kavramış olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim o, kendi devletine ve soydaşlarına karşı mücadele etmek üzere geldiği Cend şehrinde sosyal ve siyasî şartları belirleyen tek unsurun İslâm dini olduğunu isabetli bir şekilde görmüş ve tercihini bu yönde yapmıştır. Selçuk, tercihini yaparken İslâm dininin sadece çevrenin hâkim değeri olmasını değil, aynı zamanda bu dinin vereceği mücadeleye sağlayacağı faydaları da düşünmüş olmalıdır. Zira, hiçbir lider, içinde bulunduğu çevrenin değerlerini dikkate almadan ve desteğini kazanmadan hiçbir işe başlamaz. İslâmiyete giriş, her şeyden önce Selçuk'a içine girdiği çevrenin maddî ve manevî desteğini sağlayacaktır. Ayrıca onun, soydaşlarına karşı ele alacağı mücadeleyi cihat haline dönüştürerek, bu mücadeleye yeni bir mânâ ve mahiyet kazandıracaktır.

Bundan sonra, kararını hemen uygulamaya koyan Selçuk, gönderdiği bir elçi ile bölgenin valisinden kendilerine İslâm dinini öğretecek imam ve fakihler istedi. Selçuk'un kararını memnuniyetle karşılayan vali, kendisinden istenen imam ve fakihleri hemen gönderdi. Böylece, Selçuk ve maiyetinin İslâm dinine girişi tamamlandı. Bu tarihten sonra, İslâm dünyasında, Müslüman olan Oğuzlara, diğer soydaşlarından ayırtetmek için özel bir adlandırma ile "Türkmen" denmeye başlandı. Bundan sonra gittikçe yerleşip yaygınlaşan

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Türkmen adı, XIII. yüzyıldan itibaren tamamen Oğuz adının yerini aldı. Biz de bu tarihî gerçeğe uygun olarak, Türkmen değil, kaynaklarda geçtiği şeklini, yani Oğuz adını kullandık. Burada şunu da belirtelim ki, özellikle kaynaklar bu adı, "Guzz" imlâsıyla yazıp söylemişlerdir.

Sıra, Selçuk'un kendi soydaşlarına karşı ele alacağı mücadeleye geldi. Aradan çok zaman geçmeden bu mücadeleyi başlatacak sebepler kendiliğinden ortaya çıktı: Bir yıl sonra Oğuz yabgusu'ndan Cend şehrinin vergisini almak üzere tahsildârlar geldi. Bu durumu kendi lehine değerlendiren Selçuk, "Müslümanların gayr-i Müslimlere vergi vermeyeceğini" söyleyerek, bağımsızlık yolunda ilk adımını attı ve soydaşlarına karşı hemen cihat hareketini başlattı. Uzun süren bu mücadele hem Selçuk, hem de Oğuzlar Devleti için son derece yıpratıcı oldu. Her iki taraf da birbirine karşı üstünlük sağlayamadı. Hatta Selçuk, bu savaşların birinde büyük oğlu Mikail'i kaybetti. Bu acı olaydan sonra Mikail'in oğulları olan Tuğrul (Toğrul) ve Çağrı (Çakır) kardeşleri yanına alan Selçuk, torunlarına babalarının yokluğunu aratmadı; her ikisini de geleceğin liderleri olarak özenle yetiştirmeye başladı.

3. Karahanlılara Karşı Sâmânîlerle İttifak

X. yüzyılın sonlarına doğru doğudan ilerleyen Karahanlılar ile Sâmânîler arasında Mâverâünnehir hâkimiyeti için mücadele başladı. Bu mücadele, önemli bir kuvvetin başında bulunan Selçuk'un değerini birden artırdı. Sâmânî hanedanı, Karahanlılara karşı yürüttüğü mücadele için Selçuk'tan yardım istedi. Bu durum, Selçuk'un artık bölgede siyasî bir kuvvet olarak tanındığı anlamına geliyordu. Selçuk, bu gelişmenin değerini takdir ediyordu; fakat o, etrafında toplanan kütlelerin gittikçe sayısının artmasından dolayı yer ve otlak sıkıntısı çekiyordu. Bunun için Selçuk, Karahanlılara karşı Sâmânîlerin yanında yer alarak, tarihin önüne çıkardığı bu fırsatı iyi bir şekilde değerlendirmesini bildi. Sâmânîler, Buhara'ya kadar ilerlemiş olan Karahanlı hükümdarı Buğra Han'ı Selçuk'un bizzat başında bulunduğu Oğuz (Türkmen) kuvvetleri sâyesinde geri püskürtmeyi başardılar (992). Selçuk, yardımına karşılık Sâmânîler Devletinden Buhara ve Semerkant arasında yeni otlaklar ve yurtluklar (Nûr kasabası) elde ederek, yer sıkıntısını giderdi. Böylece, Mâverâünnehir'e yerleşen ve Sâmânîlerin tabîi müttefiki haline gelen Selçuk, artık mücadele yönünü ve hedefini değiştirmiş bulunuyordu. Bundan böyle o, hem soydaşları hem de dindaşları olan Karahanlılara karşı Sâmânîlerin yanında savaşacaktı. Aslında Selçuk ile Sâmânîlerin ortak gaye birliği olmamasına rağmen, bu ittifak her iki tarafın da gayesine ayrı ayrı hizmet ediyordu. Zira, Sâmânîler, Karahanlılardan gelecek saldırılara karşı ülkelerini savunmak gayesini güderlerken, Selçuk ise, başında bulunduğu Oğuz kütlelerine yeni yurtluklar ve doyumluklar (ganimet) elde etmenin peşindeydi. Fakat, Karahanlı İlig Nasr Han'ın 999 yılında Sâmânîler Devletini ortadan kaldırarak Mâverâünnehir'i ele geçirmesi, bu arada Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mahmûd'un da aynı devlete ait Horasan'a el koyması, kuvvetler dengesinin değişmesine ve Oğuzların Karahanlı Devleti'nin kışkacı arasında sıkışıp kalmasına yol açtı. Bu gelişmeler dolayısıyla son derece güç bir duruma düştüğünü anlayan Selçuk, Karahanlılar ile mücadeleye devam eden Muntasır adında bir Sâmânî melikine yardım ederek, içine düştüğü siyasî yalnızlıktan kendini bir dereceye kadar kurtarmak istedi. Fakat o, yaşı çok ilerlemiş olduğu için bir süreden beri fiilî mücadeleden tamamen çekilmiş durumdaydı. Bu sırada Oğuzların başında Selçuk'un oğlu Arslan (İsrail) bulunuyordu. Sâmânî meliki Muntasır, her defasında Oğuzların sâyesinde Karahanlıları yendi. Fakat, bu sırada ne Selçuk'un ve ne de oğlu Arslan'ın geleceğe dönük bir politikaları ve plânları vardı. Onlar, faaliyetlerini, ihtiyaçları kadar esir ve ganimet ele geçirmekle sınırlı tutuyorlardı. Daha doğrusu, Oğuz beyleri bu savaşlarda yeteri kadar esir ve ganimet elde ettikten sonra Muntasır'dan ayrılıyorlardı. Bu

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

yüzden Muntasır da daha ileri gidemiyor ve Mâverâünnehir'i Karahanlılardan kurtaramıyordu. Sonuç olarak o, Karahanlılara karşı tek başına girdiği savaşı hayatıyla birlikte kaybetti (1004). Böylece Oğuz beyleri, Mâverâünnehir'deki tek mütteliklerini de kaybettiler ve Karahanlılar karşısında yalnız başlarına kaldılar.

Selçuk, 1007 veya 1009 yıllarında, yaklaşık 100 yaşında Cend'te öldü. Selçuk'un Mikail, Arslan, Musa ve Yunus adlarında dört oğlu bulunuyordu. Bilindiği gibi, bunlardan Mikail bir savaşta ölmüştü. Selçuk'tan sonra Oğuzların (Türkmen) başına "yabgu" unvanı ile Arslan geçti. Musa "inanç", oğlu Yusuf da "yinal" unvanını aldı. Bu sırada 17-20 yaşlarında olan Tuğrul ve Çağrı kardeşler de "bey" olarak yeni teşkilâta yerlerini aldılar.

4. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Yeni Yurt Arayışları

Oğuzların Sâ mânîler ile ittifakları sırasında başlayan Mâverâünnehir'e geçişleri, Karahanlılar ile arka arkaya yaptıkları savaşlarda elde ettikleri başarılarla hızlanmış, Selçuk'un ölümüyle de bu göç hareketi tamamlanmıştır. Artık, Oğuzlar Cend şehrini tamamen boşaltmışlar ve bütünüyle Mâverâünnehir'e inmiş bulunuyorlardı. Fakat onlar, Sâ mânîlere yardımcı kuvvet olarak buldukları bu ülkede, son Sâ mânî meliki Muntasır'ın ölümünden sonra, âdeta mülteci durumuna düşmüşlerdi.

Mâverâünnehir'in tek hâkimi olan Karahanlı ilig Nasr Han, Oğuzların bölgedeki varlıklarından rahatsız olmakla birlikte onların kuvvetlerinden çekiniyordu. Zira, Karahanlılar daha önce Oğuzlarla her karşılaşmalarında başarısızlığa uğramışlardı. Öte yandan, Oğuz beylerinden Tuğrul ve Çağrı kardeşler, ilig Nasr Han ile er veya geç çatışmanın kaçınılmaz olduğunu biliyor ve bunun için gerekli tedbirleri almaya çalışıyorlardı. Nitekim onlar, bu düşünce ile, kendilerine bağlı birlikleri ve aileleri alarak, Talas bölgesindeki Karahanlıların büyük Hanı'nın yanına gittiler. Belirli yükümlülükleri yerine getirmek şartıyla Han'dan topraklarında oturma izni isteyeceklerdi. Aralarında karşılıklı güvensizlik hali bulunduğu için, Tuğrul Bey, Han ile görüşmeye giderken, Çağrı Bey birliklerini pusuya yatırarak, gerekli tedbirleri aldı. Öte yandan, durumu kendi lehine değerlendirmek isteyen Buğra Han, Tuğrul Beyi hemen tutuklattı; Çağrı Bey'in üzerine de bir birlik gönderdi. Böyle bir durum için hazırlıklı olan Çağrı Bey, üzerine gönderilen Karahanlı birliğini bir baskın hareketi ile dağıttı ve komutanlarını da esir aldı. Kurduğu komplonun işe yaramadığını gören Buğra Han, Tuğrul Beyi serbest bırakarak, uzlaşma yoluna gitti. Buna karşılık Tuğrul ve Çağrı Beyler de ellerindeki Karahanlı komutanlarını serbest bırakıp, süratle Buğra Han'ın hâkimiyet sahasını terk ederek, Mâverâünnehir'e döndüler.

Bu olay Oğuz (Türkmen) beylerine şu durumu göstermiştir: Karahanlılar, Oğuz Türklerini kendileri için hâlâ tehlikeli saymaktadırlar. Daha da önemlisi, onları ortadan kaldırmak için fırsat kollamaktadırlar.

5. Karahanlı Hükümdarına Karşı Bir Karahanlı Meliki ile İttifak

Buhara'yı ele geçirip (1020), burada kendi idaresini oluşturmuş olan Karahanlı meliki Ali Tigin, bölgedeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve yayabilmek için kendi hanedanına karşı mücadeleye geçmiş bulunuyordu. Ali Tigin, böyle bir mücadele için gücünün yeterli olmadığını biliyordu. Bundan dolayı o, Mâverâünnehir'deki Oğuzların başında bulunan ve daha önce Sâ mânîlerin yanında Karahanlılara karşı başarılı savaşlarıyla tanınmış olan

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Arslan Yabgu ile bir ittifak meydana getirdi.

Böylece Arslan Yabgu, Muntasır'ın ölümünden sonra içine düştüğü siyasî yalnızlıktan kendini kurtardığı gibi, Oğuzların Mâverâünnehir'deki varlığını da Ali Tigin'e kabul ettirmiş oldu. Fakat, bu sırada Ali Tigin'in içinde bulunduğu şartlara bakılırsa, Arslan Yabgu'nun kopardığı tavizi yeterli bulmak mümkün değildir. Zira, bu sırada çok zayıf durumda olan Ali Tigin, Arslan Yabgu'nun kuvvetlerine son derece muhtaç durumdaydı. Başka bir ifade ile, Ali Tigin bu sırada ülkesi olan, fakat ordusu olmayan bir hükümdar idi. Arslan Yabgu ise, ordusu olan, fakat ülkesi bulunmayan bir lider durumundaydı. Bu durumda Arslan Yabgu'nun Ali Tigin'den az da olsa belirli bir toprak tavizi koparması beklenirdi. Bu haliyle Arslan Yabgu, yüksek askerî niteliklere sahip, fakat tarihin önüne çıkardığı fırsatları yeteri kadar değerlendiremeyen, siyasî kavrayışı zayıf bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır.

6. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Mâverâünnehir Dışında Tekrar Yurt Araşmaları

Tuğrul ve Çağrı Beyler, amcaları Arslan Yabgu'nun Ali Tigin ile anlaşmasına rağmen, Karahanlılara karşı güvensizlik hallerini devam ettiriyorlardı. Nitekim onlar, bu ittifaktan uzak durarak, tekrar kendileri için emin bir yurt arayışı içine girdiler. Çünkü, her iki kardeş de Mâverâünnehir'de varlıklarını koruyamayacaklarını ve kendilerini savunamayacaklarını anlamış bulunuyorlardı. Bunun üzerine Tuğrul ve Çağrı Beyler hemen bir durum değerlendirmesi yaparak, şu karara vardılar: Tuğrul Bey, obalarının ağırlıklarını, kadınları, çocukları ve ihtiyarları alarak, çöllerin gerisine çekilecekti. Çağrı Bey ise, çoktan beri hakkında bilgi sahibi oldukları Anadolu'ya bir keşif seferi yapacak ve burasının kendileri için emin bir yurt olup olmadığını tespit edecekti. Ayrıca onlar, bu sefer sırasında elde edecekleri doyumluklarla (ganimet) çok sarsılmış olan ekonomik durumlarını da düzeltmiş olacaktı. Zira, bu sırada belirli bir toprağa sahip olmayan Oğuzlar (Türkmen), devamlı yer değiştirmelerinden dolayı son derece ağır sıkıntılar içine düşmüşlerdi.

Oğuz (Türkmen) beyleri kararlarını hemen uygulamaya koydular: Tuğrul Bey, obalarının ağırlıkları ile çöllerin gerisine çekilirken, Çağrı Bey de 3 bin (kaynakta 30 bin) kişilik bir atlı birliğin başında Anadolu'ya doğru yola çıktı. Gazneliler Devleti'ne ait Horasan'ı yıldırım hızı ile geçti. Başından beri Oğuzların hareketini adım adım takip eden Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mahmûd, Çağrı Beyin ülkesinden geçmesine engel olmak istediye de, bunda başarılı olamadı. Hatta o, bu hususta gevşek davranmakla sorumlu tuttuğu Tus valisi Arslan Cazib'i sert bir şekilde azarladı. Öte yandan, İran ülkesine geçerek Azerbaycan'a ulaşan Çağrı Bey, burada daha önce gazâ ve akın için gelmiş olan Oğuz Türklerinden kendisine katılanlarla gücünü daha da artırdı. Bundan sonra, Van Gölü civarından Anadolu'ya giren Çağrı Bey, Ani Ermeni Krallığı topraklarına kadar sırasıyla Vaspurakan Krallığı, Şeddad Oğulları ve Gürcü Krallığı toprakları üzerinde geniş bir akın hareketinde bulundu. Karşısına çıkan kuvvetleri arka arkaya yendi. Oğuz akıncıları, bu sırada uzun saçları ve yayları ile atlarının üzerinde yıldırım gibi son derece süratli hareketleriyle yerli halkın şaşkınlık ve hayranlık içinde dikkatlerini çekti. Çağrı Bey, son olarak Ani Ermeni Krallığı üzerine yaptığı akında başarı sağlayamayınca, geri çekildi. Artık yeteri kadar ganimet elde etmiş olan Çağrı Bey, geri dönmeye karar verdi. Azerbaycan'dan katılmış olan Oğuzlar, paylarına düşen ganimeti alarak, Çağrı Bey'e veda edip ayrıldılar.

Mâverâünnehir'e dönmek için hazırlıklarını tamamlayan Çağrı Bey, Sultan Mahmûd'un topraklarından geçmek için bu defa farklı bir taktik uyguladı: O, dikkat çekmemek için

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

birliklerini küçük gruplara ayırdı. Her birini değişik yollardan Mâverâünnehir'e gönderdi. Kendisi de tüccar kılığına girerek, ticaret yolları üzerinden Mâverâünnehir'e ulaştı. Öte yandan, stratejik mevkileri ve geçitleri tutmuş olan Sultan Mahmûd, Çağrı Bey'i bir kere daha yakalayamadı. Böylece, Sultan Mahmûd'un itibarının yediği darbe, uğranılabilecek herhangi bir askerî mağlûbiyetten daha ağır oldu.

Bu keşif seferinin Türkmenler için ifade ettiği anlamı ve değeri şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. Başında Çağrı Beyin bulunduğu Oğuzların (Türkmen), yaşadıkları bölgeden binlerce kilometre uzaklıktaki bir ülkeye yapmış oldukları bu keşif seferi, başından sonuna kadar bütünüyle başarılı geçmiştir. Bu müspet sonucun elde edilmesinde, Çağrı Bey'in plân ve projelerinde son derece kararlı ve cüretkâr tavrı ile strateji ve taktikte üstün yeteneklere sahip askerî kişiliğinin başlıca rolü olmuştur. Bir de buna, Oğuz Türklerinin üstün savaş yeteneklerini ilâve etmek lâzımdır. Zira, Oğuz Türklerinin son derece hareketli atlı birliklerinin hedeflerini şaşmaz oklarıyla uzaktan savaş tekniği karşısında, hemen hemen hiçbir ordu tutunamamıştır.
2. Çağrı Bey ve Oğuzlar bu keşif seferi sırasında içinden geçtikleri Horasan ve Azerbaycan'ın, özellikle geniş akın hareketinde buldukları Doğu Anadolu ve Kafkasların bir kısmının siyasî, sosyal, askerî ve ekonomik şartları ile tabiat ve iklim durumunu yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Onlar özellikle, tabiat ve iklim şartlarıyla Anadolu'nun kendilerine özgü hayat tarzlarını sürdürmeye son derece elverişli bir ülke olduğu kanaatine varmışlardır. Hatta Çağrı Bey, "bu ülkede kendilerine karşı koyabilecek bir kimsenin bulunmadığını" anlamıştır. Nitekim, bu keşif seferinde elde edilen bilgiler ve kazanılan tecrübeler, Oğuzların daha sonra bu ülkede yapacakları fetihlerde ve akınlarda onlar için başlıbaşına bir kılavuz olmuştur.
3. Oğuz beyleri bu keşif seferinden elde ettikleri büyük ganimetlerle, son derece kötüleşmiş olan ekonomik durumlarını düzelttiler. Bilindiği gibi, onların Mâverâünnehir'de kalan kısmı, 4 veya 5 yıl süren sefer sırasında (1016-1021), çöllerin gerisinde pek kıt imkânlarla yaşamak zorunda kalmışlardı.
4. Oğuz beylerinin bu keşif seferi ile elde ettikleri başarı, onların kendilerine olan güvenlerini son derece artırdı. Daha da önemlisi bu başarı, onlara yeni bir mücadele azmi kazandırdı, şevklerini artırdı.
5. Oğuz beylerinin başarılarının duyulması, onların Türk dünyasında şöhretlerinin artmasına ve yayılmasına yol açtı. Bunun tabii sonucu olarak, kendilerine yeni katılmalar oldu. Böylece, Tuğrul ve Çağrı Beylere bağlı Oğuzlar, bölgenin en güçlü topluluklarından biri haline geldi.

Yeni katılmalarla Tuğrul ve Çağrı Beylerin güçlerinin birden artması, amcaları Arslan Yabgu'nun kıskançlığına yol açtı. Kendi liderliğinin gölgede kalacağı endişesine kapılan Arslan Yabgu, bölgedeki hükümdarların dikkatlerini üzerlerine çekeceği ve bu durumun da kendileri için tehlike yaratacağı şeklinde bir bahane ileri sürerek, yeğenlerinden arkalarında toplanmış olan kuvvetleri dağıtmalarını istedi. Tuğrul ve Çağrı Beyler de, başlarında bulunan büyüğe saygı geleneğine uyarak, amcalarının temelinde kıskançlık yatan bu emrini ister istemez yerine getirmek zorunda kaldılar. Zaten bir süreden beri müstakil faaliyet gösteren Tuğrul ve Çağrı Beyler, bu davranışından sonra amcaları ile yollarının tamamen ayrıldığını anladılar. Bundan sonra onlar, bir süre sessiz ve hareketsiz kaldılar.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

7. Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmud Tarafından Bertaraf Edilmesi

1024 yılında Karahanlı tahtına çıkan Yusuf Kadir Han, bütün Mâverâünnehir üzerinde hâkimiyet kurmak istiyordu. Fakat, Yusuf Kadir Han, Buhara hâkimi olan kardeşi Ali Tigin ile Arslan Yabgu'nun kuvvetlerinden çekiniyordu. Bunun üzerine o, Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mahmûd'un yardımına başvurmak zorunda kaldı. Bu davet, Sultan Mahmûd'a Mâverâünnehir'e müdahale edebilmek için mükemmel bir fırsat verdi. Çünkü, o, çoktan beri rahatsızlık duyduğu Ali Tigin ile Arslan Yabgu'nun faaliyetlerini dikkatle takip ediyordu. Üstelik, Sultan Mahmûd kendini Sâ mânîlerin meşru varisi sayıyordu. Bu münasebetle de kendisini Mâverâünnehir üzerinde hak sahibi görüyordu. Bütün bu sebepler bir araya gelince, her iki hükümdar da ortak düşman olarak gördükleri Ali Tigin ve Arslan Yabgu'ya karşı harekete geçtiler. Yusuf Kadir Han'ın ordusu doğudan Semerkant'a doğru ilerlerken, Sultan Mahmûd da Ceyhun nehrini geçerek, Mâverâünnehir'e girdi. Türk hükümdarları Semerkant yakınlarında buluştular. Yusuf Kadir Han ile Sultan Mahmûd burada, kaynakların ifadesi ile "İran-Turan meseleleri"ni görüştiler. Bu görüşmede Sultan Mahmûd, Ali Tigin ve Arslan Yabgu meselesinin hallini kendi üzerine aldı. Yusuf Kadir Han da ister istemez Sultan Mahmûd'un çözüm şekline razı oldu.

Bundan sonra Sultan Mahmûd, dostluk ve ittifak kurmak bahanesiyle Arslan Yabgu'yu huzuruna davet etti. Siyasî kavrayışı zayıf olan Arslan Yabgu, Sultan Mahmûd'un gerçek niyetini anlayamadı; şahsî emniyetini ihmal ederek bu davete icabet etti. Sultan Mahmûd, bu görüşmede kendisi için de tehlikeli saydığı Arslan Yabgu'yu tutuklayarak, Hindistan'daki Kalencer kalesine kapattı. Sadece aşiret önderliği kabiliyetine sahip olan Arslan Yabgu, tedbirsizliğinin bedelini çok ağır ödedi; kapatıldığı kalede 7 sene sonra öldü.

8. Tuğrul ve Çağrı Beylerin Oğuzların (Türkmen) Başına Geçişleri

Arslan Yabgu'dan sonra sıranın kendisine geleceğini anlayan Ali Tigin, Buhara'yı terk ederek kaçtı. Sultan Mahmûd, Ali Tigin'in üzerine bir birlik gönderdi ise de, onu yakalayamadı. Daha doğrusu o, Ali Tigin meselesinde gevşek davrandı. Zira, Sultan Mahmûd, Ali Tigin'i de ortadan kaldırıp, Yusuf Kadir Han'ın tamamen serbest kalmasını istemiyordu. Aksi takdirde Yusuf Kadir Han Mâverâünnehir'in mutlak hâkimi haline gelebilirdi. Bu da Sultan Mahmûd'un politikasına uygun düşmüyordu.

Sultan Mahmûd, Arslan Yabgu'yu tutukladıktan sonra Oğuzların üzerine gitmedi. O, Arslan Yabgu'yu bertaraf etmekle, Oğuz Türklerini başsız bırakıp, böylece onların kudretini kırmak istemiştir.

Fakat Oğuzlar başsız kalmadılar. Bu olay Tuğrul ve Çağrı Beyleri ön plâna çıkardı. Bu beyler fiilen Oğuzların lideri oldular. Fakat onlar, büyüğe saygı geleneğini sürdürme ve iç dayanışmayı koruma düşüncesiyle amcaları Musa'yı başlarına usulen "yabgu" tayin ettiler. Öte yandan, 4 bin çadırılık bir kütleden oluşan Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuz kütlesi, Tuğrul ve Çağrı Beylerin emri altına girmeye yanaşmadılar. Bağımsız kalma arzusunda olan bu Oğuz kütleleri, Oğuz beylerinden kötülük ve zulüm gördükleri bahanesini ileri sürerek, Sultan Mahmûd'dan Horasan'a geçmek için izin istediler. Onlar, Sultan Mahmûd'u ikna edebilmek için de "Mallarının çok olduğunu, bundan dolayı Horasan'a bolluk ve ucuzluk

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

geleceğini, Sultanın askerleri arasında kalabalık sayıda yer alıp, hizmette kusur etmeyeceklerini” bildirdiler. Oğuz Türklerinden elde edeceği büyük verginin cazibesine kendini kaptıran Sultan Mahmûd, devlet adamlarının itirazına ve uyarılarına rağmen, onların Horasan’a geçmelerine izin verdi.

Diğer taraftan Ali Tigin, Sultan Mahmûd’un Mâverâünnehir meselelerini yarım bırakarak, ülkesine dönmesinden sonra tekrar harekete geçti. Müttfikini kaybetmiş olan Ali Tigin, bu defa Tuğrul ve Çağrı Beylere yanaşmak istedi; bu düşünce ile onlara, ittifak ve hatta iktidarına ortaklık teklif etti. Bunun bir hileden ibaret olduğunu anlayan Oğuz beyleri, bu teklifi geri çevirdiler. Siyaset yoluyla onları yanına çekemeyeceğini anlayan Ali Tigin, yöntem değiştirdi. Musa Yabgu’nun oğlu Yusuf’a “yabgu” unvanı teklif etmek suretiyle onu yanına çekip, Oğuz beyleri arasında içten ayrılık yaratarak, yani onları birbirine düşürerek, gayesine ulaşma yoluna gitti. Fakat o, bu yolla da başarı sağlayamadı. Yani Oğuz beyleri arasındaki son derece kuvvetli olan iç dayanışmayı bozamadı. Bu defa Ali Tigin, kendi amacına âlet olmayan Yusuf’u hile ile öldürttü. Bu durum Selçuklu ailesi arasındaki iç dayanışmayı daha da kuvvetlendirdiği gibi, Ali Tigin’e karşı mücadele azimlerini de artırdı. Nitekim onlar, aradan çok geçmeden Yusuf’un intikamını aldılar.

9. Oğuzların Mâveraünnehir’den Harezm’e Göçüşleri

Kurduğu tuzakların işe yaramadığını gören Ali Tigin, gerçek niyetini açığa vurarak, Oğuzlara karşı dört cepheden saldırıya geçti. Ali Tigin’in saldırıları karşısında Mâverâünnehir’de tutunamayacaklarını anlayan Oğuz beyleri, Mâverâünnehir’i terk ederek, Harezm’e yöneldiler. Harezm, Gazneliler Devleti’ne ait olup, burası merkezden gönderilen valiler tarafından yönetiliyordu. Bu sırada Harezm’de vali olarak Altuntaş bulunuyordu. Mâverâünnehir’de Gazneliler Devleti adına topraklarını genişletme gayesi ile harekete geçen Altuntaş, bölgenin hâkimi Ali Tigin’e karşı bir ittifak cephesi oluşturma faaliyeti içindeydi. O, bu gaye ile, Cend hâkimi Şahmelik’i kendi ittifakına almıştı. Altuntaş, aynı şekilde Oğuz beylerine topraklarından yer vererek, onları da kendi yanına çekti. Böylece, Tuğrul ve Çağrı Beyler, devletlerarası mücadelelerde yerlerini alarak rol oynamaya başladılar. Fakat, müttfikleri Altuntaş, Ali Tigin ile yaptığı bir savaşta aldığı yaradan kurtulamayarak öldü. Bu durum, mevcut ittifak üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadı. Zira, Altuntaş’ın yerini alan oğlu Harun, babasının Oğuz beyleri ile kurmuş olduğu ittifakı ve dostluğu devam ettirmek kararındaydı. Fakat, Harun’un müttfikleri arasında uyum yoktu. Aksine, bunlardan Şahmelik ile Selçuklu ailesi arasında eskiden beri sürüp gelen ve sebebini bilmediğimiz bir düşmanlık vardı.

Kafasındaki oç alma fikrini bir türlü atamamış olan Şahmelik, gizlice çölü (Kızılkum) geçerek, Harezm’e girdi ve burada ansızın bir tün (gece) baskını ile Oğuzlara ağır bir darbe vurdu. Katliam şeklinde olan bu darbeye Oğuzlar büyük mal ve can kaybına uğradılar. Daha da önemlisi bu darbe Oğuz beylerinin maneviyâtını çok sarstı. Bu zamana kadar böylesine ağır bir darbe hiç yememişlerdi. Buna rağmen onlar, bu felâketin altında ezilip kalmadılar; kendilerini kısa sürede toparladılar. Yeni katılmalarla etraflarında tekrar büyük bir kütle oluştu. Bunlar Oğuzların eski yurdundan gelmişlerdi.

Bu felâket üzerine Harezm’in de kendileri için emin bir yurt olamayacağı kararına varan Oğuz beyleri, Horasan’a gitmek üzere süratle buradan ayrıldılar. Öte yandan, müttfiklerini kaybetmek istemeyen Harun, Oğuz beylerinin önlerine çıkarak, onları bu karardan vazgeçirdi. Başka bir ifade ile Harun, onları tekrar Harezm’de kalmaya ikna etti. Gerçekten de Harun’un bu sırada Oğuz beylerinin kuvvetine babasından daha fazla ihtiyacı vardı.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Zira o, 1034 yılından itibaren Gazneliler Devleti ile ilgisini keserek, bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Onun bu davranışı, Gazneliler Devleti nezdinde isyan etmek anlamına geliyordu. Bu yüzden Gazneliler Devleti tarafından üzerine ordular gönderilmek suretiyle cezalandırılması gerekiyordu.

Gazneliler Devleti hükümdarı Sultan Mesud, ordularını harekete geçirmeden Harezm'de bulunan adamlarına kurduduğu bir komplo ile Harun'u sessizce ortadan kaldırarak, cezalandırma yoluna gitti. Diğer taraftan müttefikleri Harun'un bertaraf edilmesi, Oğuz beylerini son derece müşkil bir duruma soktu. Onlar bu durumda Harezm'de kalamazlardı. Zira, Harun'un baskısı ile güçlkle durdurulabilen Şahmelik, sönmek bilmez intikam duygusuyla kendilerini pusuda bekliyordu. Mâverâünnehir'e de dönemezlerdi. Burada da Ali Tigin'in yerini alan oğulları, babalarının Oğuz beylerine karşı düşmanlık siyasetini aynen sürdürüyorlardı. Bu vaziyette tek bir yer kalıyordu. O da Gazneliler Devleti'ne ait Horasan idi. Böylece, onlar Horasan'a geçmeye karar verdiler. Horasan, medenî ve iktisadî üstünlüğü ile İslâm dünyasının bir cazibe merkeziydi.

10. "Irak Türkmenleri" (Oğuzlar) Veya "Nâvekîyye" (Okçular)

Bilindiği gibi, Arslan Yabgu'nun Sultan Mahmûd tarafından bertaraf edilmesinden sonra Tuğrul ve Çağrı Beylere katılmak istemeyen Oğuz kütleleri, bu hükümdardan aldıkları izinle Horasan'a geçmiş bulunuyorlardı. Tuğrul ve Çağrı Beyler, Horasan'a gitmeye karar vermekle, daha önce buraya geçmiş olan bu soydaşlarından destek ve yardım göreceklarını umuyorlardı.

Daha sonra "Irak Türkmenleri", "Balhan Türkmenleri" veya "Nâvekîyye" gibi adlarla anılacak olan bu Oğuzlar, Horasan'ın Nesâ, Bâverd ve Ferâve şehirleri çevresindeki sahalara yerleşmişlerdi. Başlarında Kızıl, Boğa, Yağmur ve Göktaş adlarında beyler bulunuyordu. Oğuz kütleleri burada bir süre sessiz ve hareketsiz kaldılar. Fakat, Gazneli valilerin aşırı vergi talepleri ve bu yüzden yaptıkları baskılar, Oğuzların huzurunu kaçırdı. Böylece, tahrik edilmiş olan Oğuzlar, sükûnetlerini bozdular; Gazneli valilere tepki olarak bölgedeki ekili ve dikili sahalara zarar vermeye başladılar.

Sultan Mahmûd, Tus valisi Arslan Cazib'i Oğuz kütlelerini cezalandırmak için görevlendirdi. Fakat, Arslan Cazib, Oğuzların son derece hareketli birliklerinin vur-kaç (gerillâ) taktiği karşısında başarılı olamadı. Sultan Mahmûd, endişe verici bu durum karşısında ordusu ile harekete geçmek zorunda kaldı. Oğuzlar, Sultan Mahmûd'un büyük ordusu ile de çarpışmaktan çekinmediler. Fakat, vur-kaç taktiği bu defa işe yaramadı. Onlar, Sultan Mahmûd'un büyük ordusu karşısında tutunamayarak dağıldılar (1028). Bir kısmı Balhan dağlarına sığınırken bir kısmı da batıya doğru (Kirman) kaçtı. Sultan Mahmûd, Oğuz kütlelerini Horasan'ın dışına çıkarmakla yetinmedi; gittikleri yerlerde de zaman zaman takibata uğratarak, onların tekrar güçlenmelerine fırsat vermedi.

Sultan Mahmûd'un ölümü üzerine oğulları arasında başlayan taht mücadelesi (1030), Oğuzların önemini birden artırdı. Sultan Mahmûd'un oğullarından Mesud, Gazne tahtını ele geçirmek için harekete geçince, kuvvetlerinden yararlanmak üzere Oğuzları gittikleri yerlerden geri çağırıldı. Gazneli devlet adamlarının ve ordusunun kendisinin yanına geçmesi üzerine Mesud'un Oğuzlara ihtiyacı kalmadı. Bu defa Mesud, Horasan'a dönmüş olan bu Oğuz kütlelerini yardımcı kuvvet olarak Gazneli ordusunda hizmete alarak, hepsini Irak ordusu komutanı Taş-ı Ferraş'ın emri altına verdi. Böylece Sultan Mesud, Oğuzları daima kontrol altında tutacağını umuyordu. Bu durum Oğuz beylerine çok ağır geldi. Onlar,

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

vaktiyle Tuğrul ve Çağrı Beylerin bile emri altına girmemişlerdi. Oğuz beyleri, ister istemez bu duruma bir süre katlanmak zorunda kaldılar. Bu arada, Gazneliler Devletinin düzenlediği birçok sefere katıldılar ve bu seferlerin başarıya ulaşmasında başlıca rol oynadılar. Fakat, Oğuz beyleri ile Gazneli komutanlar arasında karşılıklı güvensizlik hali devam ediyordu. Özellikle, başlarında bulunan Taş-ı Ferraş, onların serbest hareket etmelerine izin vermiyor, sık sık baskısını hissettiriyordu. Öte yandan Sultan Mesud da endişe içinde idi. Bunun için Mesud, şüphelendiği Oğuz beylerini ortadan kaldırarak, onların hareket kabiliyetini tamamen kırmak istedi. O, bu düşünce ile başta Yağmur olmak üzere 50 kadar Oğuz (Türkmen) beyini öldürttü. Bu durum, öldürülen beylerin çocuklarının ayaklanmalarına yol açtı. Bunlara Kızıl, Boğa, Göktaş gibi beylerin de katılmasıyla isyan daha da büyüdü. Oğuzlar bölgenin şehirlerini birer birer yağma ve tahrip ettiler. Önlerine çıkan Gazneliler Devleti'nin ordularını birer birer yendiler. Bundan sonra Oğuzların büyük bir kısmı Azerbaycan'a gitmek üzere batıya yöneldi (1034).

11. Oğuzların (Türkmen) Horasan'a Geçişleri

Harezm'de, müttefiklerini kaybettikten sonra çok yönlü tehdit ve tehlikeye mârûz kalarak, burada yaşama imkânını kaybeden Tuğrul ve Çağrı Beyler, 1035 yılının ilkbaharında bütün ağırlıklarını alarak, topluca Ceyhun nehrini geçtiler. Sultan Mesud'dan izin almaksızın Horasan'ın Nesâ şehri çevresine gelip yerleştiler. Oğuzların böyle birden Horasan'a inmeleri, başta Sultan Mesud olmak üzere Gazneli devlet adamları arasında büyük telâş ve endişe yarattı. Nitekim, Irak Türkmenlerinin (Oğuzlar) bir yıl önceki dehşet uyandıran ayaklanmaları devlet adamlarının hafızasından henüz silinmemişti. Üstelik aynı devlet adamları, bu Oğuzları soydaşları Irak Türkmenlerinden daha tehlikeli buluyorlardı. Hatta onlar, bu konuda endişelerini açık ifadelerle birkaç defa dile getirmekten çekinmemişlerdi. Meselâ, devlet adamlarından biri haberi duyunca, her şeyini kaybedeceğini hisseden bir adamın ruh hali içinde "Horasan elden gitti" diye âdeta feryat etmiştir. Aynı şekilde, "Bugüne kadar işimiz çobanlar ile idi. Şimdi ülkeler zapteden emîrlere geldi" tarzında ifadesiyle Irak Türkmenleri ile bu Oğuzları, birbiriyle karşılaştıran Sultan Mesud'un veziri, özellikle Tuğrul ve Çağrı Beylerin nitelikleri üzerine dikkati çekmiştir. Gerçekten de Tuğrul ve Çağrı Beyler, amaçlarına ulaşma hususunda son derece kararlı iki lider idi. Amaçları da kendi devletlerini kurmaktı. Sultan Mesud'un veziri, onların bu gayesini ve özelliklerini daha o zaman sezmiş bulunuyordu.

Oğuz beyleri yerleşmek için neden Nesâ şehri çevresini tercih etmişlerdi? Nesâ, çöllerin başladığı bir yerde bulunuyordu. Oğuz beyleri bu bölgeyi tercih ederlerken, şüphesiz, karşı koyamayacakları bir güç ile karşılaşmaları halinde çöllere kaçarak, kendilerini kurtarmayı düşünmüşlerdi. Üstelik bölge, Oğuz beylerine bağlı olmayan Oğuz boylarının yaşadıkları yerler ile her zaman kolayca temas sağlanabilecek bir konumdaydı. Ayrıca Nesâ çevresi, geniş otlaklarıyla Oğuzların göçebe hayat tarzlarına son derece elverişli bir bölge idi. Oğuz beyleri, bütün bu durumları göz önüne almış olmalıydılar.

Oğuz beyleri, Horasan'a inerlerken bölgedeki Oğuz kütlelerinden kendilerine yeni katılmaları kuvvetlerini oldukça artırdılar. Nitekim, Nesâ çevresine yerleştiklerinde kuvvetleri 10 bin atlıya ulaşmıştı.

Onlar, Nesâ çevresine yerleşir yerleşmez, Gazneliler Devleti'nin Horasan Dîvân Reîsi Sûrî'ye mektup yazdılar. Oğuz beyleri bu mektupta, Horasan'a geliş sebeplerini izah ettikten sonra, kendilerine tâbi olarak, "Gazneliler Devleti ordusuna asker verme, sınır bekçiliği yapma, vergi ödeme ve Gazne sarayında rehin bulundurma" gibi yükümlülükleri

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

yerine getirmek şartıyla üzerinde oturabilecekleri bir yer talebinde bulundular. Bunun için, kendisinin Sultan Mesud nezdinde arabuluculuk yapmasını istediler. Bu mektup, başta Sultan Mesud olmak üzere Gazneli devlet adamları arasında şok etkisi yaptı. Oğuz beylerini iyi tanıyan vezir, ihtiyat tavsiye ettiyse de, Sultan Mesud onu dinlemedi. Tuğrul ve Çağrı Beylerin bu cüreti karşısında son derece sinirlenmiş olan Sultan, hemen Oğuzların üzerine yürüyüp, kuvvetlenmelerine fırsat vermeden onların Horasan'dan çıkarılmasını istedi.

12. Oğuz (Türkmen) Beylerinin Tarihin Seyrini Değiştiren Zaferleri

Nesâ Zaferi: Sultan Mesud'un emri ile 17 bin kişilik fillerle takviyeli bir ordu hazırlandı. Başına Hâcib Beğ-toğdu geçirildi. Beğ-toğdu, doğrudan doğruya Nesâ üzerine yürüdü. Bu durum Oğuz beyleri için sürpriz olmadı. Telâşa kapılmadılar. Çünkü, tekliflerinin kabul edilmeyeceğini biliyorlardı. Üstelik, üzerlerine bir ordu gönderilmesini de bekliyorlardı. Bunun için hazırlıklı idiler. İki ordu Nesâ yöresinde karşılaştı. Oğuz beyleri ustalıklı kurdukları pusularla Gazneli ordusunun birliklerini birer birer saf dışı ettiler. Sonunda Gazneli ordusu bozgun halinde dağıldı. Dağılan birliklerin her biri bir tarafa kaçtı. Aynı şekilde, Beğ-toğdu da kaçmak suretiyle canını zor kurtardı. Gazneli ordusunun bütün ağırlıkları Oğuz beylerinin eline geçti (1035).

Oğuz beyleri bununla yetinmediler; kazandıkları askerî zaferin siyasî sonucunu alabilmek için Gazneliler Devleti vezirine bir elçilik heyeti gönderdiler. Yapılan görüşmeler sonucunda, taraflar anlaşmaya vardılar. Anlaşma gereğince, Oğuz Türkleri Gazneliler Devleti'ne tâbi olacaktı. Oğuz beyleri (Tuğrul ve Çağrı Beyler), sırasıyla Gazne sarayında rehin olarak bulunmak suretiyle de bu tâbilik şartını yerine getireceklerdi. Buna karşılık Gazneliler Devleti de Oğuz beylerine Nesâ, Ferâve ve Dihistan vilâyetlerini verecekti.

Görüldüğü gibi, Gazneliler Devleti ile yapılan bu antlaşmada, Oğuz beylerinin elde ettiklerine karşılık yerine getirecekleri yükümlülükler pek hafif kalmıştır. Hatta, onların savaştan önce teklif ettikleri "Gazneliler Devleti ordusuna asker gönderme, sınır bekçiliği ve vergi verme" gibi şartlar, antlaşmada hiç yer almamıştır. Bu da, Oğuz beylerinin sadece askerî faaliyetlerde değil, aynı zamanda siyasî faaliyetlerde de son derece başarılı birer lider olduklarını göstermektedir.

Öte yandan, bu yenilgi Gazneliler Devleti'nin itibarını son derece sarsmıştır. Daha da kötüsü Sultan Mesud'un zayıf bir hükümdar olduğunu bütün çıplaklığı ile meydana çıkarmıştır. Zira, Sultan Mesud, yenilgi karşısında tekrar ordularını harekete geçiremeyerek, Oğuz beylerinin üstünlüğünü zımnen kabul etmiştir. Hatta o, Oğuz beylerinin nezdinde rehin bulunma şartının yerine getirilmesinde de gevşeklik göstererek, zayıflığını bir kere daha ortaya koymuştur. Bu durum, Oğuz beylerinin cesaretini daha da artırmıştır.

Diğer taraftan, Oğuz beyleri için Gazneliler Devleti ile yaptıkları antlaşmanın anlamı çok büyüktür: Sultan Mesud'un Oğuz beyleri ile böyle bir antlaşmaya yanaşması, her şeyden önce onları kendisine muhatap kabul etmesi demektir. Bu aynı zamanda, Oğuz Türklerinin bölgede siyasî bir kuvvet olarak tanınması anlamına gelmektedir. Nitekim, Oğuz Türkleri bu antlaşma ile işgal altında bulundukları topraklarda mülteci olmaktan kurtulmuşlar ve bu toprakların sahibi haline gelmişlerdir. Kısaca söylemek gerekirse, bu antlaşma onların

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

bölgedeki varlıklarının resmen tescili olmuştur.

Oğuz beylerinin, Gazneliler Devleti'ne karşı kazandıkları bu ilk zafer, onların kendilerine olan güvenlerini son derece artırdı. Bu zafer, aynı zamanda Oğuz beylerinin itibarlarını birden yükseltti. Bunun tabii sonucu olarak, yeni katılanlarla kendilerini daha da kuvvetlendirdiler. Daha da önemlisi, bu zafer onlara Horasan'da bir devlet kurma imkânının bulunduğunu gösterdi. Nitekim zaferden sonra yaptıkları antlaşma ile Nesâ, Ferâve ve Dihistan bölgesinde özerk bir statüye kavuştular.

Tuğrul ve Çağrı Beylerin Gazneliler Devleti ile 1035 yılında Nesâ yöresinde yaptıkları bu savaşın zaferle sonuçlanması, o zamana kadar aleyhlerine olan tarihin seyrini birden değiştirdi. Artık, tarihin seyri Gaznelilerin aleyhine, Oğuz Türklerinin lehine gelişmeye başladı. Nitekim onlar, lehlerine olan bu gelişmenin farkındaydılar ve faaliyetlerine büyük bir gayretle devam ettiler.

Sultan Mesud, yaptığı bu antlaşma ile Oğuz beylerini kendisine tâbi kılarak, onları daha yakından kontrol edebileceğini umuyordu. Fakat, bu tâbilik meselesinin aradan çok geçmeden sadece sözden ibaret olduğu açık bir şekilde anlaşıldı. Zira, Oğuz beyleri tâbilik şartlarından hiçbirini yerine getirmediler. Meselâ aralarındaki antlaşma hükümlerinden Sultan Mesud'un nezdinde rehin bulundurma şartına hiç uymadılar. Üstelik, Sultan Mesud'un tâbilik sembolü olarak kendilerine gönderdiği "hil'atler ile alay ettiler, külahları ayak altına attılar". Oğuz beyleri bu davranışlarıyla, şüphesiz, tamamen Sultan Mesud'un hükmü altına girmeyi kabul etmediklerini, yani bağımsız olduklarını göstermek istemişlerdir.

Serahs Zaferi: Sultan Mesud'un kendileriyle anlaşmada gösterdiği uysallık, Oğuz beylerinin yeni isteklerle tekrar karşısına çıkmasına yol açtı. Gerçekten de onlar, arkalarında gittikçe artan Oğuz (Türkmen) kütlelerine buldukları yerlerin yetmediğini ileri sürerek, Merv, Serahs ve Bâverd gibi şehirlerin de kendilerine verilmesini istediler. Buna karşılık olarak da Gazneliler Devleti'ne maaşlı asker olarak hizmet edecekleri vaadinde bulundular. Ordu ile üzerlerine gelmesi halinde de, savaşmak azminde ve kararında olduklarını bildirdiler. Bu oldukça sert bir nota idi. Öte yandan haberi duyan Sultan Mesud, başında dolaşan felâketi âdeta görmezlikten geldi. Hatta o, Oğuz Türkleri karşısında içine düştüğü yılgınlığı, başka yerlerde elde edeceği başarılarla âdeta örtmek ister gibi, hanedanlarına büyük ün kazandıran Hindistan seferine çıktı. Oğuz Türkleri meselesini de daha önce yaptığı gibi komutanlarından Hâcib Sübaşı'ya bıraktı. Hâcib Sübaşı, Sultan Mesud'un emri ile Oğuz Türklerine karşı harekete geçti. Haberi duyan Oğuz beyleri, obalarının bütün ağırlıkları ile kadınları ve çocukları çöllerin içine göndererek, kendi savaş taktiklerini rahatça uygulayabilecekleri bir ordu meydana getirdiler.

Diğer taraftan, Hâcib Sübaşı, doğrudan doğruya Oğuzların üzerine yürümekte tereddüt ediyordu. Daha doğrusu o, Oğuzlarla bir meydan savaşı yapmaktan çekiniyordu. Halbuki, Mesud, onun bir an önce Oğuz beyleri ile bir meydan savaşı yapmasını istiyordu. Hâcib Sübaşı, bu hususta Sultandan aldığı kesin emirle, Serahs yöresinde bulunan Oğuz Türklerinin üzerine yürümek zorunda kaldı. Serahs yöresinde yapılan savaşta, Oğuzlar özellikle Çağrı Bey'in gayretiyle Gazneli ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Nesâ savaşında olduğu gibi, burada da Gazneli ordusu bozgun halinde dağıldı. Savaşta yaralanan Hâcib Sübaşı güçlükle kaçarak, Herat şehrine sığındı (1038).

Bu ikinci zaferden sonra Horasan'ın büyük kısmına sahip olan Oğuz beyleri, burada kendi

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

devletlerini kurma kararına vararak, hemen teşkilâtlanma yoluna gittiler. Onlar, zaferden hemen sonra düzenledikleri kurultayda, Tuğrul Bey'i başlarına hükümdar seçtiler. Türk devlet anlayışının bir icabı olarak da, sahip oldukları toprakları kendi aralarında taksim ettiler. Buna göre, Tuğrul Bey, Horasan'ın merkezi Nişâpûr'u aldı. Merv şehri Çağrı Bey'e, Serahs da amcaları Musa Yabgu'ya bırakıldı. Oğuz beylerinin teşkilâtındaki yerleri de, bu sıraya göre oldu.

Tuğrul Beyin payına bırakılan Nişâpûr henüz fethedilmemişti. Bunun için Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yınal görevlendirildi. İbrahim Yınal, 3 bin kişilik bir atlı birliğin başında Nişâpûr'a geldi ve şehri savaştan Tuğrul Bey adına teslim aldı. İbrahim Yınal'ın öncü birliklerinden sonra şehre Tuğrul Bey girdi. Tuğrul Beyin Nişâpûr'a girişinde hükümdarlık sembollerinden olarak, kolunda gerilmiş bir yay ile kemerinde üç ok bulunuyordu. Yine hâkimiyet sembollerinden olarak "melikü'l- mülûk" unvanı ile Tuğrul Bey adına şehirde ilk hutbe okundu. Bundan sonra Tuğrul Bey, Sultan Mesud'un Nişâpûr'daki tahtına oturarak, devletin kuruluşuna dair önemli işlemlerden birini daha tamamladı. Hemen icraatına başlayan Tuğrul Bey, Horasan valilerinin âdetini devam ettirerek, haftanın ilk gününü halkın şikâyetlerini dinlemeye ve davalarına bakmaya ayırdı. Bu arada Tuğrul Bey, Abbasî Halifesi el-Kaim Bi-emrillâh tarafından Nişâpûr'a gönderilen elçiyi bölgenin hükümdarı olarak kabul etti. Artık bu, Tuğrul Bey'in İslâm dünyasındaki en büyük manevî otorite tarafından bir hükümdar olarak kabul edilmesi anlamına geliyordu. Böylece, devletin kuruluşu da son safhaya gelmiş bulunuyordu. Artık, bu kuruluşun tamamlanması için tek engel kalmıştı. O da Gazneliler Devleti idi. Gazneliler engeli aşıldığı takdirde, devletin kuruluşu tamamlanmış olacaktı. Bu da ancak kesin sonuçlu bir savaş sonucunda mümkün olabilirdi.

Tuğrul Bey, Nişâpûr'a ayak basmasından itibaren devlet adamlığı sorumluluğu içinde hareket etmeye başlamıştır. Bu hususta siyasî kavrayış sahibi olan Tuğrul Bey, Çağrı Bey'in itirazlarına rağmen ele geçirdikleri şehirlerde yağmacılık yapmayı tamamen durdurmuştur.

O zamana kadar hiçbir hükümdarda görülmeyen bir alçakgönüllülükle hareket ederek, halkın arasına karışıp, önüne gelenlerle görüşmüş ve dertlerini dinlemiştir. Ayrıca, kabul ettiği şehrin kadısına da her zaman öğütlerini dinlemeye hazır olduğunu bildirmiştir. Böylece Tuğrul Bey, halkın desteğini ve sevgisini kazanmaya çalışmıştır.

Oğuz beyleri, Gaznelilere karşı arka arkaya kazandıkları zaferlerle Horasan'da kendi devletlerini kurma yolunda büyük mesafeler katetmişlerdir. Fakat, bu zaferler ne Oğuz Türklerinin ve ne de Horasan'ın kaderini kesin olarak tayin eden birer zafer olabilmıştır. Artık her iki taraf da meselenin çözümünü kesin sonuçlu bir meydan savaşında görmekteydi. Böylece, taraflar için bir meydan savaşı âdeta kaçınılmaz olmuştur.

13. Oğuzların (Türkmen) ve Horasan'ın Kaderini Tayin Eden Savaş: Dandanakan Savaşı

Gazneliler ordusunun arka arkaya iki defa yenilmesinden sonra durumun son derece ciddi olduğunu anlayan Sultan Mesud, 300 savaş fili ile destekli 50 bin kişilik atlı ve yaya birliklerden oluşan ordusunun başına geçerek, Oğuzların üzerine yürüdü. Fakat, Gazneli ordusu Sultan Mesud'un yanlış tutumu yüzünden huzursuzluk içindeydi. Zira, siyasî kavrayışı zayıf olan Sultan Mesud, daha önce bazı komutanlarını görevden almış,

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

bazılarını da sudan sebepler yüzünden öldürmüştü. Bu yüzden, hassa ordusundan birkaç bin kişilik bir bölük, kendisinden ayrılarak, Oğuz Türklerinin tarafına geçmişti. Hatta, Gazneli ordusunda karşı tarafa geçmek için fırsat kollayan birçok komutan ve bölük bulunuyordu.

Diğer taraftan, Sultan Mesud'un hareketini adım adım takip eden Çağrı Bey, Ulya-âbâd denilen yerde Gazneli ordusunun üzerine bir saldırı düzenledi. Amacı, Gazneli ordusunun savaş gücünü öğrenmekti. Fakat o, bu hareketinde başarılı olamadı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Bu, kesin sonuçlu bir yenilgi değildi. Bunun için, bu başarısızlık, Oğuzların durumunu hiç etkilemedi. Bundan sonra Oğuz beyleri, bir durum değerlendirmesi yapmak ve hareket tarzlarını belirlemek üzere Serahs şehrinde bir araya geldiler. Onlar bu toplantıda kendi aralarında uzun uzun tartışılar. Başta Tuğrul Bey olmak üzere bazı beyler (İbrahim Yınal'a bağlı olanlar), Sultan Mesud ile bir meydan savaşını tehlikeli bularak, hemen Horasan'ın terk edilmesini istediler. Buna karşılık, Çağrı Bey, bir meydan savaşı verilmesi kararındaydı. Çünkü o, son çarpışmada Gazneli ordusunun çok hantal olduğunu, bundan dolayı savaş yeteneğinin zayıf bulunduğunu tespit etmişti. Üstelik bu ordunun Sultan Mesud'un sert ve hoşgörü tanımaz tavrı yüzünden savaşmakta isteksiz olduğu da, onun gözünden kaçmamıştı. Bu şekilde Gazneli ordusunun durumunu tespit etmiş olan Çağrı Bey, son derece hareketli olan Oğuz birlikleriyle bir meydan savaşında kesin sonuca gidilebileceği fikrindeydi. Çağrı Bey bu fikrinde ısrar edince, başta Tuğrul Bey olmak üzere diğer Oğuz beyleri ona katılmak zorunda kaldılar. Böylece, onlar oybirliği ile savaşa karar verdiler.

Oğuz beyleri başlangıçta bir meydan savaşını göze alamadılar. Sultan Mesud'un ilerlemesi karşısında devamlı geri çekilerek, yıpratma savaşına yöneldiler. Ara hücumlar ve aralıksız yaptıkları baskınlarla Gazneli ordusuna önemli kayıplar verdirdiler. Bu arada, Sultan Mesud'un karargâhının bulunduğu yere doğru akan nehrin yatağını değiştirmek ve kuyuların bulunduğu yerlere hücum etmek suretiyle Gazneli ordusunun su teminini güçleştirdiler. Sultan Mesud'a ve ordusuna güç ve sıkıntılı anlar yaşattılar.

Böylece, 1039 yılının ilkbaharında başlayan savaşlar, 1040 yılının ilkbaharına kadar sürdü. Bu arada Sultan Mesud, vezirinin tavsiyesi üzerine Oğuz beyleriyle anlaşma yolları aradıysa da, aralarındaki karşılıklı güvensizlik hali devam ettiği için, bu teşebbüsünden olumlu sonuç alamadı. Obalarının ağırlıklarını daha önce Balhan dağlarına göndermiş olan Oğuz beyleri, yıpratma savaşına büyük bir gayretle devam ettiler. Bir savaş bitmeden başka bir savaş başlıyordu. Bu yüzden Tuğrul Bey, günlerce çizmesini ve zırhını üzerinden çıkarmamış, ancak kalkanını yastık yapmak suretiyle dinlenebilmişti. Savaşın çok uzamasından dolayı bir ara Oğuz beylerinin maneviyâtı bozuldu; yılgınlık içine düştüler. Hatta onlardan bazıları, iş işten geçmeden, bir an önce Horasan'ın terk edilmesini istediler. Amacına ulaşma hususunda sarsılmaz bir inanca sahip olan Çağrı Bey, "başlanılan işin sonunun getirilmesi" gerektiğini söyleyerek, yılgınlık içinde olan beyleri savaşın devamı konusunda ikna etti. Bundan sonra Oğuz beyleri, yeni bir mücadele azmiyle bütün kuvvetlerini Merv şehri yöresinde topladılar. Vur-kaç (gerillâ) taktiği ile Gazneli ordusuna göz açtırmadılar.

Savaşın başından beri uygulayageldikleri bu taktik sonuç vermekte gecikmedi; maddeten ve manen çökertilmiş olan Gazneli ordusunda panik ve yılgınlık baş gösterdi. Sultan Mesud'un durumu ise, ordusununkinden daha kötüydü; kimseyi dinlemiyordu. Âdeta ihanete uğramış bir komutanın ruh hali içindeydi. Her hareketin arkasında bir ihanet arıyordu. Devamlı devlet adamlarını ve komutanları suçluyordu. Onları, başlarından ayrılıp

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

gitmekle tehdit ediyordu. Daha da kötüsü, devlet adamlarını ve komutanları bir tarafa bırakıp, uşaklar ve hizmetçilerle müşavere ediyordu. Bütün bu olumsuz tutumlar, Gazneli Devlet adamlarının ve komutanlarının başlarında bulunan hükümdara karşı bağılıklarını gevşetiyor ve onları umutsuzluğa düşürüyordu. Hatta onları, istikballerini başka zeminlerde arama düşüncesine sevk ediyordu.

Artık, Gazneli ordusunu yeteri kadar yıpratmış oldukları kanaatine varan Oğuz beyleri, Merv yakınlarındaki Dandanakan Hisarı önünde, meydan savaşını kabul ettiler. Gazneli ordusunun saf halinde savaşmasına karşılık, Oğuzlar bölük bölük saldırıyorlardı. Anî ve şaşırtıcı darbeler vurduktan sonra da geri çekiliyorlardı. Geri çekilen bölüklerin yerini yeni bölükler alıyordu. Böylece onlar, kendilerini ve ordularını tehlikeye atmıyorlardı. Buna karşılık, Gazneli ordusu, başlarında bulunan Sultan Mesud'a kırgınlıklarından dolayı gevşek savaşıyordu. Hatta bazı birlikler, daha önce Oğuz Türklerinin tarafına geçmiş olan silâh arkadaşlarıyla savaş meydanının bir kenarında buluşup konuşuyorlardı. Halbuki bunlar, Gazneli ordusunun vurucu gücünü oluşturan en güvenilir birlikleri idiler. Bu birliklerden 370 kişilik bir bölük, savaş cereyan ederken, Gazneli ordusundan ayrılıp, Oğuzların tarafına geçti. Artık, Gazneli ordusu bir taraftan çökerken, bir taraftan da çözülüyordu. Bu durum, Oğuz beylerinin zafer umutlarını artırıyor ve onları cesaretlendiriyordu.

Son derece hareketli olan Oğuz birliklerinin durmadan tekrarladıkları vurma ve geri çekilme taktiği, üç gün sürdü. Zaten bitkin bir vaziyette olan Gazneli ordusu, bu şiddetli saldırılar karşısında daha fazla dayanamadı. Bozgun halinde dağıldı. Sultan Mesud'un yanında birkaç komutan ile bir miktar hassa askeri kaldı. Savaşı kaybettiğini anlayan Sultan Mesud, yanında kalan 100 kadar has adamıyla birlikte Gazne şehrine doğru kaçtı. Gazneliler Devleti'nin bütün ağırlıkları Oğuz Türklerinin eline geçti.

Daha önceki savaşlarda olduğu gibi bu savaşta da zaferin kazanılmasında başlıca rolü, Çağrı Bey oynadı. Öte yandan, devletinin merkezinde kendisini emniyette hissetmeyen Sultan Mesud, Hindistan istikametine kaçarken, yolda kendi adamları tarafından öldürüldü.

Böylece, Selçuk ile başlayan, oğlu Arslan Yabgu ve özellikle torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler ile devam eden yüzyıllık mücadele, zaferle sonuçlandı; kaynaklarda "Selçukiyân" veya "Salâçika" adıyla anılan, modern tarihçilerin de "Büyük Selçuklu Devleti" adını verdikleri Türk devletinin kuruluşu tamamlandı. Tuğrul ve Çağrı beylerin büyük babaları Selçuk'un adı ile anılan bir Türk hanedanı oluşmaya başladı. Böylece, İslâm dünyasında "Selçuklu devri" açılmış oldu.

Selçuklu (Oğuz) beyleri savaş meydanında hemen bir taht kurdular. Tuğrul Bey hükümdar sıfatıyla bu tahta oturdu. Oğuz (Türkmen) beyleri ve Oğuz atlı birlikleri, kendisini "Horasan Emîri" olarak selâmladılar. Âdet gereğince, zafer haberi birer fetihnâme ile komşu hükümdarlara bildirildi.

Tuğrul Bey, her büyük devlet adamında bulunması gereken ileri görüşlülük, kararlılık, kurnazlık, sabır, sezgi ve siyasî kavrayış gibi bütün meziyetlere sahipti. Karar ve hareketlerinde son derece isabetli ve dengeli idi. Diğer taraftan cesaret ve kahramanlığı ile "Büyük Selçuklu Devleti"nin kurulmasında başlıca rol oynayan Çağrı Bey, siyasî ihtirası olmayan mükemmel bir komutandı. Kendisinden emin tavrı, onun en belirgin özelliği idi. Tehlike ne kadar büyük olursa olsun âcizlik göstermez, engeller onun cesaretini kıramazdı. Ele aldığı meseleyi sonuca ulaştırmadan durmaz ve dinlenmezdi. Cihân hâkimiyeti fikri,

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

onun önüne koyduğu ideallerin başında geliyordu. Çünkü o, Gazneliler ordusunun kesin sonuçlu bir savaşla yenildiği takdirde “cihân bizimdir” diyordu. Askerî faaliyetlerde olduğu kadar siyasî faaliyetlerde iddialı değildi. Bu hususta son derece mütevazı olan Çağrı Bey, zekâsı ve siyasî kavrayışındaki üstünlüğü ile daima takdir ettiği küçük kardeşi Tuğrul Beyi kurdukları devletin başına geçirmek suretiyle emsalsiz bir fedakârlık ve feragat örneği vermiştir.

14. Tuğrul Bey Yönetiminde Devletin Yeniden Düzenlenmesi

Selçuklu (Oğuz) beyleri, 1038 zaferinden sonra temelini attıkları devleti yeniden düzenlemek üzere 1040 zaferini takip eden ay içinde Merv şehrinde bir araya geldiler. Bu kurultayda hâkim rolü hükümdar olarak Tuğrul Bey oynadı. Tuğrul Bey bu kurultayın açılış konuşmasında, kurdukları devletin Selçuklu ailesinin ortak sorumluluğu altında bulunduğunu ve aralarındaki dayanışmanın ve birliğin korunmasının çok önemli olduğunu belirtti. Bu fikrini de kurultaya katılan beylere şu müşahhas örnekle açıkladı: O, daima yanında taşıdığı oklarından birini kardeşlerinden birine vererek, kırmasını istedi. Kardeşi, aldığı oku kolayca kırdı. Ok sayısını önce ikiye, sonra üçe çıkararak, aynı işlemi birkaç defa tekrarlattı. Sayı arttıkça, oklar daha zor kırılıyordu. Ok sayısı dörde çıkarıldığında, artık kırmak mümkün olmadı. Bundan sonra sözü alan Tuğrul Bey, bu örnekten alınması lâzım gelen dersi şu sözlerle ortaya koydu. “İşte biz bu oklar gibiyiz. Eğer birbirimizden ayrılacak olursak, tek tek kolayca kırılırız. Düşman bir hamlede hakkımızdan gelebilir. Fakat, bir araya gelip birleşecek olursak, kuvvetli oluruz. Hem düşman bize saldırmaya cesaret edemez, hem de saldırdığı takdirde kolayca yenemeyeceği gibi, karşımızda da bozguna uğrar”.

Başından beri birlik ve beraberliklerini hiç bozmamış olan Selçuklu beyleri, Tuğrul Beyin bu önemli uyarısından sonra aralarındaki dayanışmayı daha da pekiştirdiler.

Bundan sonra Selçuklu beyleri kurultayda bazı önemli kararlar aldılar. Bunlardan ilki, Bağdat'daki Abbasî halifesine, yaptıklarını ve isteklerini belirten bir mektup yazmak oldu. Onlar, Tuğrul Beyin imzasıyla gönderdikleri bu mektupta, kendilerinin hak yolunda savaştıklarını, fakat Sultan Mahmûd'un amcaları Arslan Yabgu'yu haksız yere hapsedtiğini ve yerine geçen oğlu Sultan Mesud'un da halkı kötü idare ettiğini, zulüm yaptığını belirttiler. Bu yüzden Sultan Mesud'a karşı gelip, kendi devletlerini kurduklarını bildirdiler. Daha da önemlisi, adâleti devletin temeli sayan bir anlayışla hareket ettiklerini, bu anlayışın gereği olarak da Horasan'da “Zulmün, haksızlığın adâletsizliğin önünü alarak, adâlet kapılarını açtıklarını” söylediler. Sonuç olarak da, kurdukları devletin zat-ı devletleri tarafından onaylanmasını istirham ettiler.

Zaferden sonra alınan kararlardan biri de iktisadî alanda oldu. Buna göre, savaşlar yüzünden darlık ve sıkıntı içine düşmüş olan Horasan halkı bir yıl vergiden muaf tutularak, kendilerini toparlamaları sağlandı.

Selçuklu beyleri, devletlerini, içine girdikleri İslâm medeniyetinin şartlarına uygun bir tarzda şekillendirdiler: Onlar, temelde ve özde Türklük özelliklerini (Oğuz geleneklerini) koruyarak, İslâmî yönetim tarzını benimsediler; Sâ mânî, Gazneli ve Abbasî Devletlerine ait müesseselere ve geleneklere bünyelerinde yer verdiler; İslâmî isimler, unvanlar ve lâkablardan aldılar.

Devletin başı olarak Tuğrul Beyin ilk kurduğu müessese vezirlik idi. Devletin ilk veziri de

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Ebû'l- Kasım Buzcânî oldu. Hükümet teşkilâtı da, bu teşkilâtın başı olarak Ebû'l-Kasım Buzcânî tarafından meydana getirildi.

Tuğrul Bey, hükümdarlık sembollerinden olarak ilk parayı da zaferden hemen sonra Nişâpûr'da bastırdı. Bu paranın üzerinde Tuğrul Bey'in resmî unvanı olarak "el-emîrül-ecell" (yüce emîr) ibaresi yer almaktaydı.

Zaferden sonra önemli bir değişiklik de ordu teşkilâtında yapıldı: Selçuklu ordusu Dandanakan zaferine kadar Oğuz (Türkmen) atlılarından meydana geliyordu. Dandanakan zaferinden sonra, Gaznelileri kendilerine örnek alan Selçuklu beyleri, tıpkı onlar gibi ordularını "gulâm sitemi"ne göre yetiştirmiş Türklerden teşkil etmeye başladılar. Bunun için, onlar, gerek Dandanakan Savaşı'ndan önce, gerekse bu savaş sırasında kendilerine sığınan Gazneli gulâmları hizmete aldılar. Böylece, yeni Selçuklu ordusunun temeli atılmış oldu. Öte yandan, büyük zaferin kazanılmasına kadar büyük sıkıntılar çekmiş olan Oğuzlar (Türkmenler), geri plâna itildi. Bu yüzden kendi beylerine küsen Oğuzlar, batı uçlarına giderek, Yukarı Mezopotamya, Azerbaycan ve Anadolu'nun fethinde ve Türkleşmesinde başlıca rol oynadılar.

Selçuklu beyleri, son iş olarak, "devleti hanedan ailesinin ortak malı sayan" Türk hâkimiyet anlayışına göre, ellerinde bulunan ve ileride fethetmeyi plânladıkları ülkeleri kendi aralarında taksim ettiler. Buna göre, Çağrı Bey, "melik" unvanı ile Merv şehri merkez olmak üzere kuzey Horasan'ı aldı. Musa Yabgu'ya da Bust, Herat ve Sîstan şehir ve bölgeleri verildi. Sultan sıfatıyla Nişâpûr'da kalan Tuğrul Beyin payına da, İran ve Irak gibi henüz fethedilmemiş ülkeler bırakıldı. Tuğrul Bey'in emrinde üvey kardeşi İbrahim Yinal, Çağrı Bey'in oğlu Yakutî ve Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış bulunuyordu.

Selçuklu beyleri, bu iş bölümünden sonra İslâm dünyasında geniş bir fetih hareketi başlattılar. 20 yıl içerisinde, başta İran olmak üzere, Harezm, Toharistan, Gürgan (Cürcan), Umman, Irak, Kuzey Suriye ve Güney Azerbaycan gibi bütün İslâm ülkelerini ele geçirdiler. Orta Doğu İslâm dünyasının idarî ve siyasî sorumluluğunu kendi üzerlerine aldılar. Daha da önemlisi, derin bir çöküş içinde olan İslâm medeniyetine yeni bir hamle kudreti kazandırdılar. İslâm dünyasındaki siyasî bölünmelerden ve mezhep ayrılıklarından kaynaklanan anarşiye tamamen son verdiler. İslâm dünyasına yeniden düzen, refah, emniyet, huzur, adâlet ve barış getirdiler. Sönmeye yüz tutmuş olan İslâmın cihat ruhunu yeniden canlandırdılar. Kendilerini, kılıç kuvvetiyle İslâmı yayma gayretine verdiler. İslâma yeni ülkeler açmaya ve kazandırmaya başladılar.

15. Tuğrul Bey'in Oğuzlara (Türkmen) Yeni Bir Yurt ve Hedef Göstermesi

Selçuklu beylerinin Gaznelilere karşı 1040 yılında kazandıkları Dandanakan zaferi sonucunda Horasan'da kendi devletlerini kurmaları, Oğuzların bir asırdan beri çektikleri yer ve yurt sıkıntısını sona erdirdiği gibi, onların önüne bütün İslâm dünyasını açmış bulunuyordu. Artık Oğuzlar, bundan sonra birbirini izleyen dalgalar halinde İslâm ülkelerine akmaya başladılar. Oğuz kütleleri, genellikle Hemedan, Azerbaycan ve Kuzey Irak gibi uçlara yakın bölgelerde toplanmaktaydı. Hatta onlardan Selçuklu beylerinin emri altına girmek istemeyen bir grup Oğuz kütlesi de (Irak Türkmenleri) daha önce İslâm ülkelerine girerek, Azerbaycan ve Kuzey Irak'a yerleşmiş bulunuyordu. Başlarında Göktaş ve Boğa gibi beylerin bulunduğu bu Oğuz kütlesi, önce mahallî melikler tarafından kendi

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

düşmanlarına karşı kullanılmış ve sonra da onların ihanetlerine ve saldırılarına uğrayarak dağılmıştı. Ancak, yeni gelenlerle Oğuzların sayısı gittikçe artmıştır.

Oğuz kütleleri, yaşayış tarzlarından dolayı, zaman zaman yerli halkın ekili ve dikili sahalarına zarar vermekteydiler. Zira onlar, buldukları yerleri özel mülkleri gibi görmekte ve onu istedikleri gibi kullanmakta kendilerini serbest saymaktaydılar. Başka bir ifade ile Oğuzlar, Selçuklu hâkimiyetinde olsun veya olmasın girdikleri her yeri, kendi sürülerinin serbest otlakları olarak kabul etmekteydiler. Bu yüzden onlar, yerli halk ile iyi geçinememekte ve daimî bir iğtişâş (karışıklık) unsuru olarak görülmekteydiler. Onların bu tutumu da, başta Abbasî halifesi olmak üzere Tuğrul Beye kadar uzanan şikayetlere yol açmaktaydı. Bu şikayetler üzerine Tuğrul Bey, Oğuz kütlelerinin başında bulunan boy beylerini devlet hizmetine alarak, onları daha yakından kontrol etmek istedi. Fakat, tâ Mâverâünnehir'den beri aralarında karşılıklı güvensizlik hali devam ettiği için, onlar sultanın bu teklifinin kabul etmeye yanaşmadılar. Bu durumda, Tuğrul Bey'in söz konusu şikayetleri tamamen ortadan kaldırmak için, ordusu ile Oğuzların üzerine yürümesi ve bu kütleyi ezerek, cezalandırması bekleniyordu. Fakat, Tuğrul Bey böyle yapmadı. Zira o, bu kütlenin sosyal psikolojisini çok iyi biliyordu. Üzerine gidilmesi halinde ise, karşı koymak için hemen silâha sarılmaktan bir an bile geri durmayacakları muhakkaktı. Oğuzların (Türkmen) geleceğinden kendini sorumlu sayan Tuğrul Bey, engin tecrübesiyle bu kütleye yeni bir hedef ve ülke göstermesi lâzım geldiğini anlamakta gecikmedi. Bunun için o, bir taraftan yerli meliklere Oğuzları gazâyâ sevk etmeleri tavsiyesinde bulunurken, diğer taraftan İbrahim Yınal ve Kutalmış gibi hanedan üyelerini de, onlara yol açmaları ve rehberlik yapmaları için Anadolu'ya yapılan gazâların merkezi Azerbaycan'a gönderiyordu.

Bunlardan İbrahim Yınal, Tuğrul Beyin emri gereğince, Oğuz beylerine; "Sizin burada kalmanız ve ihtiyacınızı buradan karşılamanızdan dolayı ülkem sıkıntı içine girdi. Bana kalırsa, yapacağınız en doğru iş Rumlara (Bizans) karşı gazâyâ çıkıp, Allah yolunda cihat etmenizdir. Böylece ganimet de elde edersiniz. Ben de arkanızdan gelip, yapacağınız işlerde size yardımcı olacağım" şeklinde bir haber göndererek, ordusu ile Azerbaycan'a hareket etti. Böylece Oğuzlar, İbrahim Yınal'ın bu yerinde tavsiyesine uyarak, Anadolu'ya gazâ yapmak, daha iyi ekonomik imkânlarla sahip olmak ve üzerinde hür olarak yaşabilecekleri bir yurt tutmak gayesiyle Azerbaycan'da toplanmaya başladılar.

Azerbaycan, çoktan beri Seyhun ötesindeki yurtlarından kopup gelmiş îmân mücahitleri ile Oğuz (Türkmen) kütlelerinin toplandığı bir bölge idi. Buraya gelen Oğuz kütleleri, toplu halde buldukları için bağımsız kabîle teşkilâtları ile kendi örf ve âdetlerini bütünüyle koruyorlar ve burada âdeta Orta Asya'daki hayatlarını yaşıyorlardı. Ayrıca, bağlı oldukları boy beylerinden başka hiçbir siyasî otoriteyi tanımıyorlardı.

16. Selçuklu Beylerinin Azerbaycan ve Anadolu Üzerine Yaptıkları Seferler

Tuğrul Bey'in Azerbaycan'a gönderdiği İbrahim Yınal ve Kutalmış, Bizans kontrolündeki Ermeni ve Gürcü topraklarına doğru süratle ilerlediler. Gence şehri önünde Gürcü prensi Liparit komutasında Bizans, Ermeni ve Gürcü müttefik ordusu ile karşılaştılar. Bu, Selçuklu ordusunun Bizans ordusu ile ilk karşılaşması idi. Selçuklu beyleri, bu karşılaşmada müttefik ordusunu yenerek, Bizans'a karşı ilk zaferi kazandılar (1046). Bu arada başka bir birliğin başında Anadolu topraklarına giren Melik Hasan, Erzurum'un Pasinler yaylasına kadar uzanan geniş bir akın hareketinde bulduktan sonra Van gölü civarından geri

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

dönerken, Gürcü prensi Liparit tarafından pusuya düşürülerek, şehit edildi. Böylece Melik Hasan, Anadolu üzerine yapılan bu ilk akının ilk kurbanı oldu.

Melik Hasan'ın şahadetinden sonra Anadolu'ya İbrahim Yınal girdi. O da tıpkı Melik Hasan gibi Pasinler yaylasına kadar ilerledi; Hasankale mevkiinde Katakalon komutasında Gürcü, Ermeni ve Abhaz kuvvetleriyle destekli 50 bin kişilik bir Bizans ordusu ile karşılaştı. Çarpışma Bizans ordusunun bozgunu ile sonuçlandı. İbrahim Yınal'ın eline büyük miktarda esir ve ganimet geçti. Esirler arasında Melik Hasan'ı şehit eden Gürcü Prensi Liparit de bulunuyordu (1048). İbrahim Yınal, esirleri ve ganimetleri devletin merkezi Rey'e naklederek, Tuğrul Bey'e teslim etti.

Bizans İmparatoru, doğudaki birliklerinin bu yenilgisinden sonra elçisini göndererek, vasıtalı yollardan Tuğrul Bey ile anlaşma yolları aradı. Tuğrul Bey'in anlaşmak için Bizans'tan istemiş olduğu yıllık vergi, İmparator tarafından reddedilince görüşmeler kesildi. Buna rağmen imparator anlaşma yollarını tamamen kapatmak istemiyordu. Bunun için o, Emevî Halifesi Abdülmelik zamanında (685-705) İstanbul'da inşa edilmiş, fakat, harap vaziyette olan camiyi onarttı. Caminin mihrabına da, Türk hâkimiyet sembollerinden olup, Tuğrul Bey'in "ok ve yay" işaretinden oluşan tuğrasını koydurdu. Burada daha önce Mısır Fâtımî halifesi adına okunan hutbeyi keserek, Abbasî halifesi ve Tuğrul Bey adına okutmaya başladı. Bu jeste karşılık Tuğrul Bey de büyüklük göstererek, elinde esir bulunan Gürcü prensi Liparit'i fidye almaksızın serbest bıraktı.

İbrahim Yınal'dan sonra Anadolu'ya Kutalmış girdi. Kutalmış Kars çevresini tahrip ettikten sonra Ani kalesi üzerine yürüdü. Sarp kayalar üzerinde kurulu ve etrafı ırmak ve içi su dolu hendeklerle çevrili olan bu kaleye Selçuklu ordusunun silâhları tesir etmedi. Kuşatmayı kaldırıp bölgeden ayrılan Kutalmış, yolda bir Ermeni birliğinin gece baskınına uğradı ve geri çekilmek zorunda kaldı.

İbrahim Yınal'ın ilk Anadolu seferinde elde ettiği başarı, Tuğrul Beyi heyecanlandırdı; onun fetih arzusuna Anadolu'da geniş bir ufuk kazandırdı. Böylece, sürekli batıya doğru genişleme politikası güden Tuğrul Bey'in önünde, yeni bir mücadele sahası açılmış oldu. Nitekim, İbrahim Yınal ve Kutalmış'ın arkasından ordusu ile Azerbaycan'a giren Tuğrul Bey, bölgedeki mahallî iktidar sahiplerinin (Bâvendî, Şeddadî) direnişlerini kırarak, onları birer birer itaat altına aldıktan sonra Anadolu'ya yöneldi. Amacı, Anadolu'yu kendisine açacak kilit noktaları birer birer ele geçirmektir. Bu gaye ile harekâtına devam eden Tuğrul Bey, Van Gölü civarından ordusu ile Anadolu'ya girdi; Muradiye (Bergiri) ve Erciş'i ele geçirdi; Malazgirt Kalesi'ni kuşattı (1054). Fakat Tuğrul Bey'in kaleyi düşürmek için yaptığı bütün hücumlar boşa gitti. Hatta, Bitlis'ten getirilen büyük mancınık ile kale savunucularının baskı altına alınması bile fayda vermedi. Kuşatma uzuyordu. Bunun başlıca sebebi, Türk ordusunun kuşatma savaşına alışık olmaması idi. Bir ara kaleden çıkan bir Frank askeri, kendisine barış için gelen elçi intibai vererek, mancınığın önüne kadar ilerledi. Burada durarak, âleti uzun uzun seyretti. Selçuklu askerleri bu durumu, Frank askerinin âlete karşı hayranlığına yorarak, herhangi bir harekette bulunmadılar. Bu arada Frank askeri koynunda gizlediği nefti birden mancınığın üzerine atarak, onu yaktı. Bu beklenmedik olayın yarattığı şoktan yararlanarak da kaçıp kaleye sığındı. Bir gaflet sonucunda meydana gelen bu olay, Selçuklu ordusunun üzerinde moral yıkıcı bir etki yaptı.

Bundan sonra Tuğrul Bey ordusunu üç kısma ayırdı. Birinci kısmı Kars istikametinde, ikinci kısmı Çoruh-Kelkit vadisi istikametinde gönderdi. Kendisi de üçüncü kısmın başına geçerek

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Erzurum yaylasına kadar ilerledi. Ordusuna Kuzeydoğu Anadolu'da geniş bir akın hareketi yaptırdı. Yeteri kadar ilerlediğine ve ganimet elde ettiğine kanaat getiren Tuğrul Bey, ordusuna geri dönme emrini verdi. Dönüşte birden ordusu ile Malazgirt önlerinde görünüp, kaleyi tekrar kuşatan Tuğrul Bey, bunu beklemeyen kale savunucularını şaşırtdı. Hatta bu sürpriz durum, kale savunucuları arasında büyük korku ve ümitsizlik yarattı. Bu defa onların imdadına kış ayının yaklaşması yetiştii. Elde ettiği başarıyı yeterli bulan Tuğrul Bey, soğukların enikonu kendisini hissettirmeye başlaması üzerine kuşatmayı kaldırarak, kışı geçirmek için devletin merkezi Rey şehrine hareket etti. Bu her zaman böyle olmuyordu. Genellikle, seferden dönüş zamanını, sefere çıkış gayesinin gerçekleştirilmiş olması tayin etmekteydi.

Bundan sonra Anadolu üzerine olan akınlara, Selçuklu ve Oğuz (Türkmen) beyleri devam ettiler: Dinar adında bir beyin komuta ettiği Selçuklu akıncıları, 1057 yılında Tuğrul Beyin bıraktığı yerden hareket ederek, Kemah ve Şebinkarahisar'a ulaştılar. Bundan sonra Erzincan üzerinden Malatya'ya indiler. Bölgenin en zengin şehirlerini birer birer ele geçirerek yağmaladılar. Bir çarpışma sırasında Dinar şehit düşünce, başsız kaldılar ve dağıldılar.

Anadolu akınları, 1059 yılında Selçuklu ve Oğuz beyleri tarafından bir kere daha tekrarlandı: Başlarında Sâlâr-ı Horasan (Yakutî?) komutasında bir Selçuklu akıncı birliği Doğu Anadolu'dan Güneydođu Anadolu bölgesine inerken, Samuh idaresinde başka bir akıncı birliği de Doğu Anadolu'dan Orta Anadolu bölgesine doğru ilerlemeye başladı. Bu akınların sonunda Sâlâr-ı Horasan Urfa çevresini, Oğuz beyi Samuh da Sivas'ı ele geçirdi ve yağma etti.

Buraya kadar verilen bilgilerden çıkan sonuç şudur: Oğuz Türklerinin (Türkmenler) Anadolu'ya yönelmeleri, özellikle kendilerine uygun bir yurt, sürülerine de yeni otlaklar bulmak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Çünkü, onların bu zaruf ihtiyaçlarının İslâm ülkeleri üzerinden karşılanması, bu ülkeleri korumak ve savunmak misyonu ile hareket eden Tuğrul Bey'in siyasetine ters düştüğü için mümkün görünmemekteydi. Ayrıca, Oğuz kütlelerinin ganimet (doyumluk) elde etme arzuları da, bu akınlarda başlıca rol oynuyordu. Zira, düşmanın birikmiş servetini elinden almak, bazı eksikliklerini giderebilmek için Oğuzların hayatında önemli bir yer tutmaktaydı.

Başta Selçuklu sultanı olmak üzere, Selçuklu beylerinin düzenledikleri sefer ve akınlarda ise; gazâ, keşif yapma fikri ile ganimet elde etme arzusu daha ağır basıyordu. Ayrıca, Anadolu'yu kendilerine açacak kilit noktalarının ele geçirilmesi de, Selçuklu sultanı ile beylerinin gayeleri arasında bulunuyordu.

Görüldüğü gibi, Selçuklu beyleri Anadolu'ya olan ilk akınlarını hemen İslâm cihadı ile birleştirerek, ona yeni bir mânâ ve mahiyet kazandırdılar. Fakat, onların bu akınları ve seferleri ne Selçuklu Devletine toprak kazancı sağlayabildi ve ne de Oğuzların yer ve yurt ihtiyacını giderebildi. Bundan dolayı da, kayda değer bir sınır değişikliği olmadı. Zira, ele geçirilen yerler, Selçuklu ordularının bölgeden çekilmelerinden hemen sonra birer birer elden çıkmaktaydılar. Bunun başlıca sebebi, Selçuklu beylerinin geri çekilirken, ele geçirdikleri yerlerde hâkimiyetlerini koruyacak ve devam ettirecek bir yönetim kadrosu ile askerî birlik bırakmamaları idi.

Bu seferlerin ve akınların geçici avantajlarından başka kalıcı faydaları da oldu: Her şeyden önce bu seferler ve akınlarla Bizans'ın mukavemet gücü büyük ölçüde yıpratıldı ve hatta

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

kırıldı. Bunun tabîî sonucu olarak, daha sonra yapılacak fetihlere uygun bir zemin hazırlanmış oldu. Daha da önemlisi, bu seferler ve akınlar sonucunda Türkler, Anadolu'yu daha yakından tanıma fırsatı buldular. Hatta onlar, bu ülkenin kendilerine özgü hayat tarzları için uygun bir yurt olduğunu gördüler ve anladılar. Bu bilgiler, ileride bu ülkede yapılacak fetihler için hem başlıbaşına bir kılavuz oldu, hem de onların azim ve cesaretlerini son derece artırdı.

17. Sultan Alp Arslan'ın Gaza ve Fetih Politikası

Anadolu, Sultan Alp Arslan zamanında Türk akınlarının başlıca hedefi haline geldi. Zira Alp Arslan, özellikle, İslâm dinini yayma fikrine dayanan bir genişleme politikası güdüyordu. Bunun için o, ilk seferini Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya yaptı. Bu seferinde Alp Arslan'a Oğuz (Türkmen) beyi Tuğ-tigin rehberlik ediyordu. 1064 yılı içinde Nahcivan'a gelen Alp Arslan, burada ordusunu ikiye ayırdı; bunlardan bir kısmını oğlu Melikşah ve veziri Nizâmü'l-Mülk'ün idaresinde Doğu Anadolu'daki sınır kaleleri üzerine gönderirken, kendisi de diğer kısmın başında Gürcü topraklarına girdi; derinliğine bir yıldırım hareketinde bulundu. Amacı, bölgedeki Gürcü ve Ermeni gücünü kırarak, Anadolu'da yapacağı gazâ ve fetih faaliyetlerinde arkasını emniyet altına almaktı. Gürcü kralı Bagrat, bu hareket sırasında Alp Arslan'ın karşısına çıkmaya cesaret edemedi; kurtuluşu kaçıp saklanmakta buldu. Öte yandan, Aras nehrini geçerek, Anadolu topraklarına giren Melikşâh, Sürmeli ve Meryem-nişîn gibi müstahkem mevkiileri fethederek, bu başarıyla ilk defa kendisini gösterdi. Bundan sonra oğlu Melikşah ile birleşen Alp Arslan, Anadolu'nun önemli kilit noktalarından biri olan Ani şehri ve kalesi üzerine yürüdü. Şehri, içi su dolu hendeklerle çevrili olan ön cepheden kuşatma altına aldı.

Sarp ve yüksek kayalar üzerine kurulu olan Ani şehri ve kalesi, üç tarafı nehirle (Arpaçayı), bir tarafı da içi su dolu hendekle çevrili olup, silâh kuvvetiyle düşürülmesi son derece güçtü. Buradaki dağlık tabiat, Ani şehrini âdeta tabîî bir kale haline getirmişti. Şehri çevreleyen surların görünüşü bile, kuşatanları korkutmaya yetiyordu. Surların içi ise, büyük bir orduyu barındıracak kadar genişti. Bölgedeki Bizans birlikleri ile onların hazineleri, silâhları, yiyecek maddeleri Ani kalesinin içinde toplanıyordu. Selçuklu ordusunun önünden kaçan bölge halkı da Ani şehrine sığınmıştı.

Alp Arslan, mancınık ve okçu birlikleriyle kale savunucularını baskı altına aldıktan sonra şehri ve kaleyi düşürebilmek için hücum üstüne hücum düzenledi. Selçuklu askerleri, kendilerine olan güvenle yüksek cesaretlerini birleştirerek, İslâm dini uğruna büyük bir gayretle savaşıyorlardı. Buna karşılık, sağlam ve yüksek surların sağladığı avantajları iyi bir şekilde değerlendiren Bizans birlikleri ve Ani halkı da, olağanüstü bir direniş göstererek, bütün saldırıları püskürtmekteydi. Diğer taraftan cesaretle ileri atılan Selçuklu birlikleri ise, surlar önünde dalga dalga kırılmaktaydı. Fakat, kuşatmanın gereğinden fazla uzaması, Selçuklu ordusu üzerinde yılgınlık ve ümitsizlik uyandırmaya başladı. Bu yüzden bir ara maneviyâtı sarsılan Alp Arslan, kuşatmayı kaldırıp, geri dönmeyi bile düşündü. Diğer taraftan kale savunucularının durumu daha da kötüydü. Şehirlerini âdeta fedâ eden Bizans birliklerinin komutanları, hayatlarını ve Bizans hazinesini emniyete almak için, düşürülmesi daha da güç olan iç kaleye çekildiler. Başsız kalan Bizans birlikleri de, savunmayı bırakarak kaçışmaya başladılar. Bu durum, şehir halkı arasında büyük bir korku ve panik yarattı. Böylece, Alp Arslan'ın aradığı fırsat kendiliğinden ortaya çıkmış oldu. Artık Ani şehrinin âkibeti belli olmuştu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Alp Arslan, son darbeyi vurmak için şiddetli bir hücum başlattı. Selçuklu birlikleri, surları aşarak şehre girdiler. Kısa sürede şehre hâkim olan Selçuklu birlikleri, Bizans hazinelerinin saklandığı iç kaleyi de

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

düşürerek, Ani şehir ve kalesinin fethini tamamladılar. Ele geçirilen ganimet ise, tek kelime ile muazzamdı.

Böylece, Anadolu'ya yapılan Türk akınları fethi dönüşerek, yeni bir gelişme safhasına girdi. Ani şehrinin ve kalesinin düşüşü İslâm dünyasında büyük bir sevinçle karşılanırken, Hıristiyanlık dünyasında da o derece büyük bir üzüntü ve korku yarattı.

Alp Arslan, bölgedeki Selçuklu hâkimiyetinin kalıcı ve devamlı olabilmesi için Ani şehrinin ve kalesinin güvenliğinden sorumlu bir komutan tayin ederek, Anadolu'da ilk Selçuklu askerî teşkilâtının çekirdeğini oluşturdu. Ayrıca o, şehirde hemen bir cami inşa ettirerek, bölgedeki İslâmlaşmanın da temelini attı. Bundan sonra Kars hâkimi Ermeni Gagik'e bir haber gönderen Alp Arslan, ondan Selçukluların yüksek hâkimiyetini tanımasını istedi. Ani'nin âkıbetini gören Gagik, direnmenin boşuna olduğunu anladı ve gelip Sultana itaatini arz etti. Böylece Kuzeydoğu Anadolu bölgesi, tamamen Selçuklu hâkimiyeti altına girmiş oldu.

Ani şehir ve kalesinin fethi ile, Bizans'ın çok güvendiği emniyet sistemi çökmeye başlamış ve sınırda büyük bir gedik açılmıştır. Artık buradan, Anadolu'nun derinliğine doğru yapılacak olan akınlarda ve fetihlerde, Selçuklu akıncılarının geri emniyeti büyük ölçüde sağlanmış oldu. Zira, ileri hareketlerde karşılaşılabilecek herhangi bir güçlük karşısında arkadan destek alabilmek veya rahatça geri dönebilmek için geri çekilme yolunun mutlaka açık ve emniyet altında tutulması gerekli idi. Aksi taktirde her türlü arka destekten ve geri çekilme imkânından mahrûm kalınabilirdi.

18. Selçuklu ve Oğuz (Türkmen) Beylerinin Anadolu'nun Derinliğine Akınları

Diğer taraftan, Selçuklu ve Oğuz beyleri, Alp Arslan zamanında Anadolu topraklarına derinliğine nüfuz ederek, daha cüretkâr bir hale geldiler. Hatta onlar, hareketlerini Bizans'ın Anadolu'daki önemli merkezlerini içine alacak kadar ileri götürdüler. Özellikle, Gümüş-tigin, Afşin ve Ahmed-şah gibi Selçuklu beyleri, Dođuanadolu'dan başlayarak Güneydođu Anadolu bölgesine kadar uzanan geniş bir akın hareketinde bulundular. Fakat bu arada Afşin ile Gümüş-tigin'in arası açıldı. İki Selçuklu beyi arasında çıkan kavgada Afşin Gümüş-tigin'i öldürdü. Bu hareketinden dolayı Alp Arslan tarafından cezalandırılacağından korkan Afşin, kendi birliğini alarak Anadolu'ya kaçtı; Malatya civarında bir Bizans ordusunu yendikten sonra Kayseri'yi ele geçirdi ve Toroslar üzerinden Halep hareket üssüne döndü (1067).

Diğer taraftan Ahlat'ı kendilerine hareket üssü edinen Er-basgan ve Sanduk gibi beyler de Anadolu üzerine düzenli akınlar yapmaya başladılar. Fakat bunlardan Er-basgan'ın Kirman Meliki Kara Arslan yanında yer alarak, aynı zamanda eniştesi olan Alp Arslan'a karşı cephe alması, sultan ile aralarının bozulmasına sebep oldu. Bundan dolayı Alp Arslan tarafından cezalandırılacağından korkan Er-basgan, kaçarak Bizans'a sığınmak zorunda kaldı.

Anadolu, öyle gelişi güzel kolayca ele geçirilebilecek sahipsiz bir ülke değildi. Sağlam surlarla çevrili büyük şehirleri ve bu şehirlerin hafif silâhlarla düşürülmesi son derece güç kaleleri bulunuyordu. Fakat, buralardaki Bizans birlikleri, Türk akınlarını durduramamakta, ancak zayıf bir direniş gösterebilmekteydiler. Esâsen, kale ve surlarla korunan şehirlerin

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

dışında hiçbir yer direnmeye kâdir değildi. Özellikle, surlardan mahrûm veya zayıf surlarla çevrili şehirler, direnmeden birer birer düşmekteydi. Bunları koruyan Bizans birlikleri ise, Selçuklu beylerinin üstün kuvvetleri karşısında acz içindeydiler.

Öte yandan Bizans, bu akınların sadece ganimet arzusu ile yapılan bir çapul hareketi olmadığını, aksine Anadolu'nun fethi için yapılan bir ön hazırlık hareketi olduğunu anlamakta gecikmedi. Bütün bu akınlara son vermek amacıyla Bizans İmparatorluğu tahtına çıkarılan Romanos Diogenes, vakit kaybetmeden harekete geçti (1067). İmparator, Kayseri üzerinden Kuzey Suriye'ye indi ve Menbic'i ele geçirdi (1068). Amacı, Selçuklu beylerinin bu akınlarda üs olarak kullandıkları Halep ile Anadolu'nun irtibatını kesmektir. Bu arada Ahlat üssünden harekete geçmiş olan Afşin, Niksar'ı vurduktan sonra yıldırım hızıyla İç Anadolu'yu geçerek, Amuriyye'ye (Amorium) ulaştı. Öte yandan, Kuzey Suriye'den süratle dönen İmparator, Afşin'in yolunu kesmek istediysede, bu teşebbüsünde başarılı olamadı. Yolunu değiştiren Afşin, Ahlat'a değil, Toroslar üzerinden Halep üssüne döndü.

Bizans İmparatoru, ertesi yıl (1069) tekrar sefere çıktı. Çünkü, Selçuklu akınları artan bir hızla devam ediyordu. Ordusu ile Kayseri'ye gelen İmparator, buradan Harput'a yöneldi. Bu sırada, Selçuklu akıncılarının Malatya'da bulunan Bizans komutanını yendikleri, ayrıca Konya'yı ele geçirdikleri haberi geldi. İmparator, seferini yarıda kesip, hemen geri döndüyse de, onları yakalayamadı. Böylece, İmparator, büyük ümitlerle çıkmış olduğu bu ikinci seferinde de, bir şey yapamadan, üstelik de gururu incinmiş olarak, geri dönmek zorunda kaldı.

Görüldüğü gibi, Bizans'ın son derece hantal olan ordusu, son derece hareketli Selçuklu akıncılarının gerillâ taktikleri ile başa çıkabilecek yetenekte değildi. Gerçekten de onların savaş güçleri, sayılarıyla orantılı olmayacak kadar büyük idi. Bu durumu çok iyi bilen Alp Arslan, İmparatorun karşısına daima daha küçük ve daha hareketli birlikler çıkarıyordu. Selçuklu beyleri de, İmparatorun ordusu ile çarpışacak kadar büyük kuvvete sahip olmadıkları için daima geri çekiliyorlardı. Daha doğrusu onlar, kuvvetlerin eşit olmadığı bir savaşta birliklerini boşuna kırdırmaktansa, İmparatorun karşısına çıkmamayı tercih ediyorlardı. Bu arada Bizans'ın zayıf noktalarını vurarak, onu maddeten ve manen çökertiyorlardı.

Alp Arslan'ın emri ile tekrar Anadolu'ya dönen Afşin, Denizli dolaylarında geniş bir akın hareketinde bulunduktan sonra, ilerleyerek Marmara sahillerine ulaştı.

Burada, İmparatora gönderdiği bir haberle Sultan Alp Arslan adına kendilerine sığınmış bulunan Er-basgan'ı geri istedi. Fakat, Afşin'in bu isteği İmparator tarafından reddedildi.

Öte yandan, Bizans, başkentinin önlerine kadar gelmiş olan Afşin'e en ufak bir harekette bile bulunamadı. Bundan sonra Azerbaycan'a dönen Afşin, Bizans'ın içinde bulunduğu durumu Alp Arslan'a bildirdi ve onu Bizans'a karşı cesaretlendirdi. Çünkü Afşin'e göre, Bizans'ın savaş kabiliyeti yoktu; üstelik kendisini savunmaktan da âcizdi.

Bütün bu gelişmelerden sonra, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Anadolu'nun kaderini tayin için karşı karşıya gelmeleri kaçınılmaz oldu.

19. Oğuz Türklerine Yeni Bir Ülke Açan Savaş: Malazgirt Savaşı

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Fâtımî devlet adamlarından davet alan Alp Arslan, 1071 yılı içinde Mısır üzerine sefere çıktı. Zira, Mısır Fâtımî Devletine son vererek, İslâm dünyasının siyasî ve manevî bütünlüğünü sağlamak, Tuğrul Beyden sonra Alp Arslan'ın da dış politika hedeflerinin ön sırasında yer alıyordu. Ordusu ile Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya giren Alp Arslan, Tuğrul Beyin kuşatıp alamadığı Malazgirt Kalesi'ni zaptetti. Alp Arslan, burada bir askerî birlik bırakıp, Selçuklu dinî teşkilâtını kurduktan sonra Güney-Doğu Anadolu bölgesine indi; Siverek ve Tulhum kalelerini ele geçirdi. Bundan sonra, Bizans'ın Ani ve Malazgirt'ten sonra doğuda üçüncü büyük müstahkem mevki olan Urfa şehrini ve kalesini kuşattı. Alp Arslan bu defa kaleyi düşürmek için ısrarlı olmadı; hatta kendisine zaman kaybettireceği düşüncesiyle kuşatmayı kaldırıp, Suriye istikametinde yoluna devam etti. Fırat'ı geçerek, Halep hâkimi Mirdasoğullarını Selçuklu Devleti'ne bağlayan Alp Arslan, Şam istikametinde ilerlerken Bizans imparatorunun büyük bir ordu ile üzerine gelmekte olduğu haberini aldı. Bunun üzerine Alp Arslan, seferini yarıda keserek, 4 bin kişilik hassa birliği ile süratle Azerbaycan'daki Hoy şehrine döndü ve burada hazırlığını kısa sürede tamamlayıp, Anadolu'ya doğru hareket etti. Akıncı beyleri de birer birer gelip, birlikleriyle birlikte kendisine katıldılar. Bunların başında Gevherâyin, Sav-tigin, Ay-tigin, Sanduk ve Afşin gibi Selçuklu komutanları geliyordu. Ayrıca, Artuk, Tutak, Dimlacoğlu Muhammed, Arslan-taş, Duduoğlu, Saltuk, Çavlı, Çavuldur, Caka (Çağa), Mengücek ve Gümüş-tigin Danişmend Ahmed Gazi gibi Oğuz (Türkmen) beylerinin de birlikleriyle Sultan Alp Arslan'a katılmış oldukları kuvvetle muhtemeldir.

Öte yandan, Bizans imparatoru Romanos Diogenes, Sivas'da topladığı savaş meclisinde nerede karşılaşır orada Selçuklu ordusunun üzerine yürüme kararı aldı. Bu mecliste, bazı komutanlar tarafından tedbir ve ihtiyat kabilinden ileri sürülen fikirler ise, mağrur İmparatora korkaklık gibi geldiği için reddedildi. Bizans'ın bütün imkânlarını seferber ederek, meydana getirdiği büyük ordusuna çok güvenen imparator, Selçukluları sadece Anadolu'dan atmayı yeterli bulmuyordu; topraklarına girerek, onları orada ezmek ve askerî güçlerini tamamen yok etmek istiyordu. Bu gaye ile doğu istikametinde ilerlemesine devam eden imparator, Erzurum'a ulaştı ve buradan da güneye inip pek az bir kuvvetle korunan Malazgirt kalesini ele geçirdi. Buna karşılık, Selçuklu ordusunun öncü birlikleri komutanı olan Sanduk, hiç beklenmedik bir anda Ahlat önlerinde göründü ve burada karşısına çıkan Bizans ordusunun öncü birliklerinin komutanlarını yenerek, ilk zaferi kazandı. Üstelik, Bizans öncü birlikleri komutanlarından birini de esir aldı. Diğerleri de kaçmak suretiyle canlarını zor kurtardılar. Bu beklenmedik yenilgi, Malazgirt'te bulunan Bizans İmparatoru ve ordusu üzerinde moral bozucu bir etki yaptı.

Diğer taraftan, süratle hazırlığını tamamlayarak, Azerbaycan'dan Anadolu'ya dönen Alp Arslan, Ahlat üzerinden Muş'un Rahva (Zehra) ovasına geldi; Malazgirt'in ilerisindeki yüksekliklere sırtını verip, yanındaki ırmağın (Murat) kenarına yerleşerek, stratejik mevkiyi tuttu. Burada hemen belirtelim ki, ırmakların, vadilerin ve tepelerin sağladığı avantajlardan azami ölçüde yararlanmak, Türk savaş taktiğinin bir parçası idi. Öyle ki, etrafında birçok tepenin bulunduğu Rahva ovası, Selçuklu atlı birliklerin rahatça manevra yapmalarına ve puslu kurmalarına elverişli bir saha idi.

Öte yandan, Bizans imparatoru ise, Selçuklu ordusunun karşısında, hiçbir stratejik avantajı olmayan bir meydana karargâhını kurmuş bulunuyordu.

Artık, Bizans ordusu ile Selçuklu ordusu karşı karşıya gelmiş bulunuyordu. Alp Arslan, âdet gereğince barış teklifinde bulunmak üzere Bizans karargâhına bir elçilik heyeti gönderdi. O, Bizans İmparatoruna barış teklifini halifenin elçisi vasıtasıyla yaptı. Halifenin elçisinin

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

yanında ünlü Selçuklu komutanı Sav-tigin de bulunuyordu. Sav-tigin'in görevi, Bizans ordusunun durumunu incelemektir. Zaferinden emin gözükten mağrur İmparator, Alp Arslan'ın barış teklifini alaycı bir ifade ile reddetti.

Nitekim o, daha şimdiden Şam, Merv, Rey, Irak ve Horasan gibi Selçuklu Devleti'nin önemli şehirlerini ve bölgelerini kendi komutanları arasında paylaştırmıştı. Daha da kötüsü İmparator, "Türklerin Rum ülkesine yaptıklarını İslâm ülkesine yapmak" gibi bir intikam duygusuna kendisini kaptırmış bulunuyordu.

Orduların Durumu: Bizans ordusu, çoğu piyade olmak üzere 100 bin kişi civarındaydı. Başta Rumlar olmak üzere Ermeni, Gürcü, Abhaz, Rus, Alan, Frank, Hazar, Uz (Oğuz), Peçenek, Kuman (Kıpçak) gibi içinde Türklerin de bulunduğu çeşitli kavimlerden meydana getirilmiş olan bu orduda tam bir birlik yoktu. Aynı dinden olan Ermeniler ile Rumlar, birbirlerinin can düşmanıydılar. Komutanlar arasında da savaş tecrübesi olan pek azdı.

Hemen hemen tamamı atlı olan Selçuklu ordusu ise, 40 bin kişiden ibaretti. Başında bulunan komutanından en küçük rütbeli askerine kadar bu ordunun her kademesinde tam bir uyum vardı. Aynı uyum ve birlik, bütün İslâm dünyasına da hâkimdi. Nitekim, İslâm ülkelerinin her tarafında, camilerde okunan hutbelerde Alp Arslan'ın zaferi için dualar ediliyordu. Bundan da anlaşılıyordu ki, bu savaş sadece Selçuklu Türklerinin değil, bütün İslâm dünyasının savaşıydı.

Selçuklu askerleri, 25 ve 26 Ağustos gecelerini davul ve boru çalmak, savaş türküleri söylemek, korkunç naralar atmak, etrafa tehditler savurmak, korku ve dehşet uyandırabilmek için kendileri hakkında korkunç hikâyeler yayma gibi faaliyetlerle geçirdiler. Bu onların taktiklerinin bir gereği idi. Çünkü onlar, rakiplerinin kendilerinden ne kadar çok korkarlarsa, o kadar az direneceklerini düşünürlerdi.

Savaş Düzeni: Taraflar, 26 Ağustos Cuma günü sabahtan itibaren ordularını savaş düzenine sokmaya başladılar. İmparator, ordusunu düz bir hat üzerinde sağ kol, sol kol, merkez ve ihtiyat kuvvetleri olmak üzere dört kısım halinde tertiplemedi. Alp Arslan da aynı şekilde ordusunu dört kısma ayırdı. Bunlardan ikisini savaş meydanının yanlarındaki tepelerin arkasına gizlice pusuya yatırdı. Bir grubu da, Bizans ordusunu arkadan çevirmek üzere ilerdeki bir tepenin arkasına gönderdi. Dördüncü grubun başına da kendisi geçti.

Alp Arslan'ın başlangıçtan itibaren hareket tarzına bakılacak olursa, onun üzerinde dikkatlice düşünülmüş ve bütün ayrıntıları iyice hesaplanmış mükemmel bir savaş plânının bulunduğu kolayca anlaşılır. O, bu plânını hiç bir ayrıntısını atlamaksızın yeri ve zamanı geldikçe parça parça uygulamaktadır.

Son Hazırlık: Alp Arslan çatışma saatini öğleye kadar geciktirdi. Cuma namazını ordusu ile birlikte kıldı. Beyaz bir elbise giydi; beyaz bir ata bindi. Türk âdeti gereğince atının kuyruğunu kendi eli ile bağladı. Okunu ve yayını bırakarak, eline yakından savaş silâhları, yani kılıç ve topuz aldı. Bundan da anlaşılıyordu ki, Alp Arslan, bütün büyük Türk komutanları gibi en önde savaşıyordu. Çünkü, Türk komutanları, sadece emir veren komutanlar değil, aynı zamanda verdiği emirleri ilk olarak bizzat kendileri icra eden kimselerdi. Şüphesiz Türk komutanlarının başarıya ulaşmalarında da, onların bu davranışlarının büyük payı vardı.

Bundan sonra Alp Arslan ordusuna kısa, fakat son derece etkili bir nutukta bulundu. O, bu

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

nutkunda, şehit düşerse vurulduğu yere gömülmesini, geri kalanların da oğlu Melikşâh'a tâbi olmalarını vasiyet etti. Ayrıca, bir hükümdar gibi değil, bir er gibi din ve devlet uğrunda savaşıacağını belirtti. Savaştan korkanların da çekip gitmekte serbest bulduklarını ilân etti. Şehit olanların cennete gireceklerini, kalanların da dünya nimetlerine gark olacaklarını söyledi. Alp Arslan, kaçanları öteki dünyada ateş, bu dünyada da alçaklık beklediğini sözlerine ekleyerek, konuşmasını tamamladı.

Bu nutuk, Sultan Alp Arslan'ın ve Selçuklu ordusunun inancına ve sosyal psikolojisine tamamen uygundur. Zira bu nutuk, Selçuklu ordusunu birden coşturmuştur. Şurası muhakkaktır ki, Alp Arslan bu duygu ve düşüncelerle dolup taşmasaydı, ne bu sözleri söyleyebilirdi; ne de Selçuklu ordusu aynı duygu ve düşünceleri benimseyip paylaşmış olmasaydı, coşardı. Şüphesiz, Alp Arslan, bu nutuk vasıtasıyla kendi fikirlerini ordusuna aşılama ve onu kendi kutsal amaçları doğrultusunda fikren hazırlamaya çalışmış ve bu teşebbüsünde de tam başarıya ulaşmıştır. Yani onları inandırmış ve ikna etmiştir. Böylece, büyük işler yapmak azminde ve kararında olan her büyük lider gibi Alp Arslan da, bu savaşa başlamadan önce, kendi fikri etrafında emrindekiler arasında kuvvetli bir birlik ruhu yaratmıştır. Çünkü, büyük liderlerin en büyük sermayelerinden biri de zamana, zemine ve şartlara uygun etkili nutuklar söyleme yetenekleridir. Onlar, kesin sonuç almak istedikleri zaman bu yeteneklerini ustalıkla kullanarak, kütleleri coştururlar ve onları peşlerinden sürüklerler. Görüldüğü gibi, bu yetenek Alp Arslan'da da fazlasıyla vardı. Nitekim, Alp Arslan'ın savaş meydanında söylediği nutuk, Selçuklu ordusunu coşturacak ve onu arkasından sürükleyecek bir cazibeye sahipti.

Türk Savaş Taktiği: Savaş Alp Arslan'ın işareti ile başladı. Fakat, tam bu sırada kopan fırtına, savaş meydanını toz duman içinde bıraktı. Alp Arslan'ı çok korkutan bu fırtına uzun sürmedi. 70 ilâ 200 kişilik müstakil gruplardan oluşan Selçuklu birlikleri, Alp Arslan'ın emri ile ileri atılarak, yıldırım hızıyla Bizans ordusunun safları üzerine oklarını boşalttıktan sonra, aynı süratle geri çekiliyordu. Görevini tamamlayan birlikler, geri çekilirlerken de aynı ustalıkla ve isabetle oklarını düşman safları üzerine atmaya devam ediyordu. Geri çekilen birliklerin yerini durmadan yeni birlikler alıyordu. Böylece, Bizans ordusu bir süre yıpratıldı.

Bundan sonra Alp Arslan'ın emri ile bu birlikler yavaş yavaş geri çekilmeye başladılar. Bunu kaçış sanan İmparator, karşısında savaşıcak ordu safları bulmak üzere boşuna ilerledi. Fakat, bu gelişmenin içinde büyük bir tehlikenin gizlenmekte olduğu aradan çok geçmeden bütün çıplaklığı ile meydana çıktı. Zira, akşama doğru, başında İmparatorun bulunduğu Bizans ordusu pusuların kurulduğu yere çekilmiş bulunuyordu. Üstelik, daha savaşın başında, çoğunluğu Türklerden oluşan Bizans ordusunun sağ kolu da çökmüştü. Sağ ve sol kollarda bulunan Türkler de, çarpışma başlar başlamaz Selçuklu tarafına geçmişlerdi.

Artık savaşın son safhasına gelmişti. Alp Arslan'ın emri ile pusudaki birlikler harekete geçirilerek, Bizans ordusu çember içine alındı. İmparator hatasını anladığında iş işten geçmişti. Türk çemberi içinde sıkışıp kalmış olan İmparatorun durumu son derece ümitsizdi. Ancak onu tamamen mahvolmaktan bir mucize kurtarabilirdi. Artık taraflar kucak kucağa dövüşüyorlardı. Selçuklu birlikleri, bir taraftan mağlûpların kaçmasını önlemek için yollarını kesiyor, diğer taraftan direnen herkesi imha ediyordu. Karanlık bastığında, gittikçe daralmış olan Türk çemberi içindeki Bizans ordusu tamamen imha edilmişti. Bu arada İmparator ile bütün kurmay heyeti de esir alınmıştı. Böylece, tarihte ilk defa bir Bizans İmparatoru savaş meydanında Müslüman bir Türk hükümdarının eline geçmiş bulunuyordu.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Savaşın Kazanılmasında Rol Oynayan Unsurlar: Türk savaş taktiğini büyük bir ustalıkla uygulayan Alp Arslan, Türk tarihinin en parlak ve en büyük zaferini kazanmıştır. Daha savaşın başında Uzlar (Oğuzlar)'ın ve Peçenekler'in, konuşmalarından ve kıyafetlerinden soydaşları olduklarını anladıkları Selçukluların tarafına geçmeleri, Bizans ordusunun maneviyâtını ve gücünü kırarken, Selçuklu ordusunun maneviyâtını ve gücünü ise son derece yükseltmişti. Öte yandan, tarafların taşıdıkları gayeler de savaşın sonucunu etkilemiştir: Alp Arslan, dini ve devleti korumak gibi yüce bir gaye uğruna savaşa girerken, İmparator ise Büyük Selçuklu Devleti'ni yıkmak ve Türkleri geldikleri yere atmak gibi tecavüzî bir gayenin peşindeydi. Şurasını unutmamak gerekir ki, tecavüzî gaye güdenlerle dini ve devleti savunmak gibi yüce gaye güdenler hiçbir zaman aynı psikolojide olamazlar.

Galibin Mağlûba Karşı Tavrı: Galip, mağlûba karşı hiçbir zaman mağrur olmadı. Başka bir ifade ile, galip mağlûbu hiç bir şekilde küçük düşürmedi ve onu aşağılamadı. Aksine o, merhametli, mütevazı ve mert bir galibin tutsağına gösterebileceği her türlü insanî davranışı İmparatora gösterdi. Öyle ki, tutsak İmparator karşısına getirildiğinde, hemen zincirlerini çözdürdü; elinden tutarak ayağa kaldırdı; tahtının yanında kurdurduğu kendi tahtına oturttu; onunla uzun uzun konuştu; cesaretini övdü; yaptığı hataları birer birer saydı; yenilgisinden dolayı kendisini teselli etti; ne şerefine, ne de hayatına dokunulmayacağını bildirdi; kendisini tutsak olarak değil, konuk olarak ağırlayacağını söyledi. Sonunda büyüklük göstererek onu affetti. Halbuki, İmparator affedilmeyi değil, çok ağır bir şekilde cezalandırılmayı bekliyordu.

Barış Antlaşması: Savaşın geçtiği meydana Alp Arslan ile Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında bir barış antlaşması yapıldı. Alp Arslan'ın isteği doğrultusunda kaleme alınan antlaşma metninin hükümleri şöyledir: İmparator, serbest bırakılmasına karşılık 1,5 milyon altın verecektir. Ayrıca o, her yıl 360 bin altın parayı da vergi olarak ödeyecektir. Bizans'ın elinde bulunan bütün Müslüman esirler serbest bırakılacaktır. İmparator, ihtiyaç duyulduğu zaman Selçuklulara yardımcı kuvvet gönderecektir. Malazgirt, Urfa, Menbiç ve Antakya şehir ve kaleleri Selçuklu Devleti'ne terk edilecektir.

Antlaşmanın son hükmünden de anlaşılmaktadır ki, Alp Arslan, Anadolu'yu daima kontrol edebilecek kilit noktaları elinde tutmak istemiştir. Halbuki, Alp Arslan için teşkilâtı ve ordusu tamamen çökmüş ve başında bulunan hükümdarı esir edilmiş bir ülkenin ele geçirilmesi artık işten bile değildi.

Alp Arslan isteseydi, bütün Anadolu'yu hiç kan dökmeyen ele geçirebileceğinden en küçük bir kuşku bile duymamak gerekir. Fakat Alp Arslan bunu niçin yapmamıştır? Kanaatimizce, teslim alınmış bir düşmanın daha fazla ezilmesi, her büyük Türk hükümdarı gibi Alp Arslan'ın da hükümdarlık ve insanlık anlayışına uygun düşmemiştir. Bunun, başka izahı olmasa gerekir.

Alp Arslan, antlaşma şartlarının bir an önce yerine getirilebilmesi için Romanos Diogenes'i bir muhafız birliğinin refakatinde İstanbul'a gönderdi. Diogenes, daha yolda iken İstanbul'da bir darbe ile tahtta değişiklik meydana geldi; iktidar Selçuklulara düşmanca bir siyaset güden VII. Mikhael'in eline geçti. Yeni İmparator, gönderdiği bir ordu ile Diogenes'i yolda yakalatarak, gözlerine mil çektirdi. Bundan sonra bir manastıra kapatılan Diogenes, kalan ömrünü acı ve üzüntü içinde tamamladı. Öte yandan, Türk insanlık anlayışının yüceliği karşısında son derece etkilenmiş olan Romanos Diogenes, Alp Arslan'a karşı dostluğunu ve bağlılığını sarsılmaz bir inançla, fakat ümitsizlik ve çaresizlik içinde sonuna kadar sürdürdü.

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Bizans tahtının yeni sahibi VII. Mikhael, rakibini bertaraf etmekle kalmadı; onun Alp Arslan ile yaptığı antlaşmayı tanımadı. Böylece, Alp Arslan ile Romanos Diogenes arasında yapılmış olan antlaşma geçerliliğini yitirdi.

Sonuç

Malazgirt zaferi, Anadolu'nun fethinde ve Türk vatanı haline gelmesinde bir dönüm noktası teşkil eder. Çünkü, bu zaferden sonra Anadolu'nun kapıları Türklere ardına kadar açılmıştır. Nitekim Alp Arslan, Romanos Diogenes ile yaptığı antlaşmanın hükmünü yitirdiğini görünce, Selçuklu ve Oğuz (Türkmen) beylerine Anadolu'nun fethi emrini verdi. Kanaatimizce bu emre Kutalmış oğulları (Mansur, Süleyman-şah, Alp İlig, Dolat/Devlet) da dahil edildi. Bundan sonra, tarihin akışı Bizans'ın aleyhine, Türklüğün ise lehine hızla akmaya başladı: Çünkü, Malazgirt Savaşı Bizans için sadece kaybedilmiş bir savaş değil, aynı zamanda talihinin de tersine dönüşü idi.

Selçuklu ve Oğuz beyleri, Alp Arslan'ın açtığı yoldan ilerleyerek, sistemli bir şekilde Anadolu'nun fethine koyuldular. Sınırlarda toplanmış olan Oğuz boyları ise, Malazgirt zaferiyle önlerine bir ülkenin açılmış olduğunu anlamakta gecikmediler; sel halinde akarak, bütün Anadolu'ya yayıldılar. Böylece, Selçuklu kuvvetleri ve Oğuz boyları, aileleri ve sürüleriyle birlikte her yerde ilerlerken, Bizans'ın gücü sürekli olarak gerilemekteydi. Anadolu'nun yerli halkı ise, Türkleri ne İranlılar gibi rakip bir millet, ne de Araplar gibi karşı bir dinin temsilcisi olarak görüyorlardı. İnançlara ve kültürlere saygılı oldukları için, birçok şehir ve kale onlara kapılarını açmakta tereddüt etmiyordu. Halbuki, Bizans idaresi, kendi halkı arasında Türklere karşı millî bir direniş hareketi meydana getirebilseydi, onların Anadolu'ya sahip olmaları bu kadar kolay olmayabilirdi. Bizans idaresi böyle bir hareket meydana getiremediği gibi, yıllarca uyguladığı yanlış dinî ve iktisadî politikalar yüzünden kendi halkının desteğini tamamen yitirmiş bulunuyordu.

İkinci safhada, Selçuklu ve Oğuz beyleri, Malazgirt Savaşı'nın geçtiği yerden itibaren Ahlatşahlar, Saltuklular, Mengüçüklüler, Artuklular, Danişmendliler ve Türkiye Selçukluları adları ile anılan Türk devletleri kurdular. Oğuz (Türkmen) kütleleri ise, Anadolu'da kendileri için uygun buldukları yaylalara, ovalara, daha önce yerleşik hayata geçmiş olan Türk kütleleri de şehirlere ve kasabalara yerleştiler. Özellikle büyük şehirlerde Anadolu'yu terk etmeyip yerinde kalan yerli halk ile Türkler yanyana yaşamaya başladılar. Aralarında soy, kültür ve din farklılığından kaynaklanan hiçbir mesele olmuyordu. Zira Türkler, başka soydan, başka kültürden insanlara karşı daima kendi dinlerinde ve siyasetlerinde mevcut olan hoşgörü ile davranıyorlar, onların kendi inanç ve gelenekleri içinde yaşamalarına hiç karışmıyorlardı.

Anadolu'da Malazgirt zaferinden sonra başlayan Türk hâkimiyeti, yeni bir devir açtı; İslâmî eserler ve İslâmî yaşayış tarzı Anadolu'nun çehresini bütünüyle değiştirmeye başladı. Kısaca söylemek gerekirse, Türkler Anadolu'ya ebediyen silinmeyecek damgalarını vurdular. Böylece, Malazgirt zaferi, Profesör Mehmet Altay Köymen'in belirttiği gibi "devlet ve vatan kuran zafer" olarak gerçek değerini kazandı.

Öte yandan, sürekli savaşlar, istilâlar ve Bizans'ın kötü yönetimi yüzünden Anadolu'nun yerli nüfusu çok azalmıştı. Birçok bölge boş ve ıssız bir vaziyetteydi. Türk akınları ve fetihleri başlayınca da, hayatını tehlikede görerek, büyük bir korkuya kapılan yerli halkın bir kısmı Balkanlar'a ve adalara göçmüştü. Diğer taraftan, Bizans, VIII. yüzyıldan itibaren Balkanlara inmeye başlayan Bulgar, Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uz (Oğuz)lardan oluşan

SİR DERYA (CEYHUN) BOYLARINDAN ANADOLU'YA: OĞUZLAR (TÜRKMENLER)

Türk kütlerini Anadolu'ya geçirerek onları çeşitli yerlere yerleştirmişti. Bu Türk unsurları da kısa zamanda soydaşlarıyla birleşip kaynaşarak İslâmlaştilar.

Anadolu'nun Türkleşmesi birden değil, uzun bir tarih içinde gerçekleşmiştir. Çünkü, Türklerin hepsi Anadolu'ya aynı zamanda gelmemişlerdir. Göç dalgası zaman zaman büyük kitleler halinde devam etmiş ve hiçbir zaman da bitmemiştir. Meselâ, Sultan II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1192) ve Moğol istilâsı sırasında (XIII. yy.) Anadolu'ya büyük Oğuz (Türkmen) kütleri gelmiştir. Nitekim, bir Arap coğrafyacısı XIII. yüzyılın sonlarında Batı uçlarından Denizli civarında 200 bin, Kastamonu civarında 100 bin ve Ankara civarında 30 bin çadırılık Türkmen kütlerinin yaşadığını belirtmiştir.

Aynı şekilde, büyük bir Oğuz (Türkmen) kütlesi, XIII. yüzyılın ikinci yarısına doğru Moğol istilâsı önünden kaçarak, Anadolu'ya sığınmıştır. Anadolu'da da Moğolların baskısına maruz kalan bu Oğuz kütlesi, Kuzey Suriye'ye inerek, Memlûklere sığınmıştır. Kaynaklarda, 40 bin çadırılık büyük bir kütlev olduğu belirtilen Oğuzlar, Sultan Beybars (1261-1277) tarafından Antakya ve Gazze arasındaki bölgeye yerleştirilmiştir. Oğuzlar, Memlûk ordularının Anadolu'ya yaptıkları bütün seferlere katılmışlardır. Oğuzların Boz-ok ve Üç-ok koluna mensup olan bu kütlevler, Memlûk ordularının Anadolu'da ele geçirdikleri yerlerde (Çukurova ve Maraş yöresi) yurt tutarak, bir daha Kuzey Suriye'ye dönmemişlerdir. Bunlardan Boz-ok Türkmenleri Maraş ve çevresinde Dulkadiroğulları Beyliği'ni, Üç-ok Türkmenleri de Çukurova yöresinde Ramazanoğulları Beyliğini kurarak, bölgenin Türkleşmesinde başlıca rol oynamışlardır.

Anadolu'ya Türk topluluklarının hemen hemen hepsinden kütlevler gelmiş olmakla birlikte bunların çoğunluğunu Oğuz (Türkmen) boyları teşkil ediyordu. Oğuzlar, Anadolu'da yerleştikleri yerlere genellikle kendi boy adlarını vermişlerdir. Bu hususta Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak yapılmış bir toponomi araştırmasına göre, XVI. yüzyılda Anadolu'da Oğuzların boy adlarını taşıyan 890 kadar köy tespit olunmuştur. Bunların birçoğu bugün de aynı adlar ile varlıklarını korumaktadırlar.

Daha XII. yüzyılda "Türkiye" adını alan Anadolu, 925 yıllık tarih içinde insanıyla ve toprağıyla bütünleşerek, tam bir Türk vatanı haline gelmiştir. Türkler, vatan haline getirdikleri bu ülkeyi korumakta ve savunmakta gösterdikleri başarıyı, millî varlıklarını ve kültürlerini korumakta da göstermişlerdir. Bütün gayretlerine rağmen ne Bizans, ne Moğollar ve ne de Batılılar bu bütünlüğü bozup yok edebilmişlerdir.

Prof. Dr. Salim KOCA

Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye

Alıntı Kaynağı: Türkler, Cilt: 4 Sayfa: 529-551